

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Tadeáš Hájek z Hájku v kontextu evropské intelektuální
sítě**

Sarah Huikari

Plzeň 2022

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Evropská kulturní studia

Diplomová práce

**Tadeáš Hájek z Hájku v kontextu evropské
intelektuální sítě**

Sarah Huikari

Vedoucí práce:

PhDr. Ph.D. Martina Kastnerová

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2022

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, srpen 2022

.....

OBSAH

1. ÚVOD	5
2. POZADÍ ŽIVOTA TADEÁŠE HÁJKA Z HÁJKU	8
2.1. HUMANISTICKÉ MYŠLENÍ A KULTURNÍ KONTEXT RENESANČNÍ DOBY	8
2.2. POLITIKA KARLA V. A FERDINANDA I.	11
2.3. ČESKÝ NÁBOŽENSKÝ KVAS 16. STOLETÍ.....	13
2.4. RES PUBLICA ERUDITORUM.....	15
2.5. POLITIKA MAXMILIÁNA II. A RUDOLFA II.	18
3. VYBRANÉ UDÁLOSTI ZE ŽIVOTA A DÍLA TADEÁŠE HÁJKA Z HÁJKU	22
3.1. METOPOSKOPIE.....	25
3.2. MINUCE, PRANOSTIKY A KALENDÁŘE.....	28
3.2.1. HÁJEK JAKO ARBITR GREGORIÁNSKÉ REFORMY KALENDÁŘE	31
3.2.2. HÁJEK JAKO CENZOR ČESKÝCH KALENDÁŘŮ.....	34
3.3. HERBÁŘ.....	37
4. TADEÁŠ HÁJEK Z HÁJKU V KONTEXTU EVROPSKÉ INTELEKTUÁLNÍ SÍTĚ .	40
4.1. INTELEKTUÁLNÍ KOMUNIKACE RENESANČNÍ DOBY	41
4.2. OSOBNÍ PŘEDPOKLADY PRO VYTVÁŘENÍ INTELEKTUÁLNÍCH VAZEB TADEÁŠE HÁJKA Z HÁJKU	43
4.3. KONFESÍ A NÁBOŽENSKO-POLITICKÁ ORIENTACE JAKO PŘEDPOKLADY PRO VYTVÁŘENÍ HÁJKOVÝCH INTELEKTUÁLNÍCH VAZEB.....	46
4.4. HÁJKŮV VZTAH K LITERATUŘE A INTELEKTUÁLNÍ KONTAKTY Z LITERÁRNÍCH KRUHŮ.....	51
4.4.1. HÁJKOVA VAZBA K ANGLICKÉ LITERÁRNÍ KULTUŘE.....	53
4.5. HÁJKOVY KONTAKTY Z UNIVERZITNÍCH KRUHŮ	56
5. ZÁVĚR	60
6. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ	63
7. RESUMÉ	69

1. ÚVOD

Svou diplomovou práci věnuji osobnosti Tadeáše Hájka z Hájku, který byl jedním z nejvýznamnějších učenců českého království 16. století. Znalosti tohoto polyhistora sahaly od matematiky, astronomie a medicíny k botanice, meteorologii či alchymii. Díky pestré škále svých vědomostí a kontaktů, které nasbíral během života po téměř celé Evropě, zastával roli organizátora vědeckého života na rudolfínském dvoře. Způsob, jakým se zhostil své role, zajistil Praze status vědecké metropole.

Hájkův život obsáhl tři čtvrtiny 16. století, během kterých se odehrály výrazné společenské, náboženské i kulturní proměny. V úvodní části své diplomové práce se zaměřím na politické, náboženské a společenské pozadí života Tadeáše Hájka z Hájku, neboť při snaze přiblížit se k jakékoliv historické osobnosti, nemůžeme nevzít v potaz prostředí, okolnosti a události, kterými byla konfrontována a spoluutvářena.¹ Úvodní kapitola předloží historicko-popisný přehled vybraných politických a náboženských událostí z raně novověké Evropy. S ohledem na rozsah práce budeme větší pozornost upírat na oblast střední Evropy, která v druhé polovině 16. století disponuje optimálním intelektuálním zázemím. Při snaze přiblížit kulturní kontext doby, ve které Hájek žil, bychom neměli na prvním místě opomenout obecnou charakteristiku období renesance, potažmo humanitního uvažování. Ze stejných důvodů se budu věnovat i popisu dobového náboženského klimatu, jež se promítlo do politických událostí, se kterými se vypořádával panovnický rod Habsburků.² Těm bude věnována taktéž pozornost, neboť s Maxmiliánem II. a Rudolfem II. je úzce spojena Hájkova profesní kariéra a jeho společenské postavení umožňující rozvíjet vlastní síť intelektuálních kontaktů.

Téměř veškerá badatelská pozornost se soustředí na Hájkův přínos na poli vědeckém. Stejně, jako byl Hájek postavou, která byla opěrným bodem vědeckého bádání v Praze, stály v pozadí jeho vlastní práce soudobé kulturní, společenské a náboženské jevy. Hájek byl absolventem sedmi svobodných umění na v té době jediné artistické fakultě pražské univerzity. Byť byl jeho zájem soustředěn na matematiku, lékařství a astronomii, neměli bychom opominout jeho literární činnost, překladatelský a ediční přínos. Hájek je de facto jedním z prvních autorů česky psané naučné literatury a můžeme jej v dobovém měřítku označit za autora bestsellerů.³

¹ BENEŠ, *Čas života Tadeáše Hájka z Hájku – osobnost, doba, prostředí*, s. 7.

² Pro lepší orientaci v textu nebudeme v této diplomové práci rozlišovat, kdy byl který příslušník habsburské dynastie arcikníže a kdy panovník, a tak budou bez rozdílu označovány římskou řadovou číslovkou.

³ Srovnáme-li počet výtisků latinské a italské podoby *Herbáře* v počtu třicet dva tisíc s jinými dobovými tisky.

Hájkovo jméno figuruje v lexikonu české literatury právem⁴ i proto, že jeho český překlad *Herbáře* Petra Ondřeje Matthioliho byl „především tvůrčí, a tedy nutně volný.“⁵ Již v 19. století výstižně poznamenal historik Antonín Rybička, že postrádáme „náležitýho objektivního ocenění veškerého jeho působení literárního“.⁶ A i samotnou korespondenci, která nám přiblíží jeho postoje, hodnoty a intelektuální vazby, lze označit za důležité exempláře humanistické literární kultury.

Druhá část diplomové práce přiblíží Hájkovu biografii a jeho vybrané dílo. Spis věnovaný metoposkopii je zajímavý nejen z pohledu historie vědy. Lze na něm demonstrovat i jeho raný postoj k hermetickým vědám a propojenost disciplín, kterým věnoval svou badatelskou pozornost. Spis byl zvolen také proto, že dokládá Hájkovo stylistické nadání, které prostupuje jeho literárním dílem. Součástí obživy řady učenců bylo často vydávání kalendářních příruček, pranostik a minucí. Tento dobový fenomén provází Hájka téměř celý jeho aktivní život. Odráží tak víc než jiná jeho tvorba vývoj Hájkova smýšlení. Přestože byl považován za předního znalce tohoto tématu, Hájkovým minucím dosud odborná literatura nevěnovala dostatek pozornosti.

Ústředním tématem mé práce bude přiblížení Hájkových kontaktů s dalšími, zejména pak střeoevropskými intelektuály. Důležitým aspektem vědecké komunikace 16. století je přecházení studentů a profesorů v rámci evropských univerzit, knihtisk a zakládání literárních kruhů. Hájek využíval všechny jmenované způsoby, proto budeme věnovat pozornost, jak vybraným spisům a jeho akademické dráze, tak literárnímu kruhu Jana Hodějovského z Hodějova, jehož byl součástí. Zaměříme se také na jeho vztah k českému jazyku a pokusíme se najít prostředníka jeho neobvyklých vazeb na anglické intelektuály a reprezentanty tamní literární kultury.

Dobovou vědeckou komunikaci zprostředkovávala především zmíněná korespondence. Ke komplexní kategorizaci Hájkových kontaktů však zatím odborná diskuze nedospěla. Josef Smolka dosud publikoval precizní rozbor ondřejovské korespondence,⁷ kterou Hájek obdržel od svého přítele, diplomata a učenice Andrese Dudithe, jemuž se budeme věnovat později. Smolka velmi trefně podotýká, že předpokladem pro vznik kvalitní Hájkovy monografie je právě zpracování jeho korespondence. Hájkova korespondence je pro budoucí bádání

⁴ „Čteš-li české knihy Hájkovy, líbí se ti zajisté jeho v nich onen prostý, jasný a jadrný sloh, ony obrazy a příklady ze života vzaté a na nejvhodnějším místě podané, ona téměř otcovská starost, jakouž obecnému lidu napomenutí, vážené z klasického svého vzdělání, a radu, čerpanou z hlubokého zdroje své zkušenosti, dává.“ PURKYŇE, KREJČÍ a kol. *Tadeáš Hájek z Hájku (Thaddaeus Hagecius ab Hayek, též Th. Nemicus)*, s. 200.

⁵ VĚTVIČKA, *Tadeáš Hájek z Hájku jako botanik*, s. 96.

⁶ DRÁBEK, *Tadeáš Hájek z Hájku*, s. 5.

⁷ Kolekce 46 dopisů nalezených v historickém archivu ondřejovské observatoře.

nedoceneným zdrojem informací, neboť byl v kontaktu nejen se soudobou evropskou astronomickou elitou.⁸ Tradičním zdrojem pak je článek Ferdinanda Menšíka *Dopisy M. Matouše Kollína z Chotěřiny a jeho přátel ke Kašparu z Nydbrucka, tajnému radovi krále Maxmiliána II.* Dochovanou máme také korespondenci, kterou Hájek vedl se svým přítelem Tychonem Brahe. K tématu soudobé vědecké komunikace, politicko-náboženského kontextu a vazbám na anglické prostředí jsou k dispozici také práce Martiny Kastnerové, Zdeňka Horského, Roberta Stillmana a Rogera Kuina, který zpracoval korespondenci Sira Philipa Sidneyho.

S ohledem na fakt, že Hájek patřil k úspěšným a mimořádně vlivným osobnostem 16. století, je zarážející, že mu nebyla doposud věnována žádná monografie s výjimkou dvou sborníků a několika odborných článků. Často se tak budeme muset opírat o životopisné údaje, které utříbil téměř před sto lety Quido Vetter. Sborník 18 studií s názvem *Tadeáš Hájek z Hájku* vydaný u příležitosti 400. výročí Hájkova úmrtí je jediné dílo obdobného rozsahu, které se po roce 2000 zabývá komplexní šíří jeho zájmů.

Pokusíme se na příkladu Hájkových kontaktů doložit, že vytváření intelektuálních okruhů a sítí stálo na společných náboženských, politických a kulturních hodnotách a vzdělání. Prostřednictvím historicko-popisné metody, práce s prameny a sekundárními zdroji, se pokusíme zodpovědět několik otázek, jimž dosud nebyla věnována taková pozornost. Dílčím cílem práce bude popsat zatím nevyjasněné vztahy s Jednotou bratrskou a jeho roli při tvorbě manifestu České konfese. Výchozím předpokladem bude, že v pozadí Hájkových kontaktů i badatelských zájmů, stojí jeho politicko-náboženská orientace.

⁸ Viz SMOLKA, *Hájkův přítel a korespondent Andreas Dudith (1533–1589)*, s. 125.

2. POZADÍ ŽIVOTA TADEÁŠE HÁJKA Z HÁJKU

Úvodní kapitola si klade za cíl přiblížit dobový společenský a myšlenkový kontext. Zaměříme se na evropské náboženské klima, které determinovalo politické postoje a činy habsburské dynastie. Na pozadí života Tadeáše Hájka z Hájku se odehrála série stěžejních událostí, jež budou také předmětem korespondence mezi evropskými intelektuály. Ať už se jedná kupříkladu o reformaci, šmalkaldskou válku, Augsburský náboženský mír či tridentský koncil, promítající se do domácího prvního stavovského povstání či vzniku České konfese. Zasazování českých událostí a osobností do evropského kontextu je v rámci současného badatelského diskurzu klíčové pro stanovení role českého království ve vývoji novověké střední Evropy.⁹

Humanistické principy ovlivní přístup k sebe prezentaci, vzdělanosti, společenské angažovanosti a přinesou kritické uvažování ať už na konfesním nebo vědeckém poli. 16. století je obdobím objevů Galilea a Koperníka, které otřásl dobovým paradigmatem a daly impulsy k budoucí vědecké revoluci. Zároveň je však dobou, kdy se stále ještě věří v demony a hermetické nauky, jakými jsou magie, alchymie a astrologie, které Hájka také silně ovlivnily.¹⁰ Toto období ještě nevymezuje hranice mezi humanitními a přírodními vědami, jak je tomu dnes. Sám Hájek věnoval pozornost z dnešního pohledu nevědeckým oborům, které mohly iniciovat vědecké poznatky, pro něž je dodnes ceněn.

2.1. HUMANISTICKÉ MYŠLENÍ A KULTURNÍ KONTEXT RENESANČNÍ DOBY

Abychom mohli pochopit uvažování Tadeáše Hájka z Hájku, ale i dalších významných osobností, které jej ovlivnily, bude vhodné si orámovat myšlení a kulturní kontext renesanční doby, pro které se v 19. století rozšířil termín humanismus.

⁹ Srov. VOREL, *Stavovský odboj roku 1547: první krize habsburské monarchie*, s. 12.

¹⁰ Toho je dokladem i rudolfínská kunstkomora jejíž součástí jsou ceněné kuriozity typu roh jednorožce či svatý grál.

Období renesance přichází ruku v ruce s ekonomickým rozkvětem, emancipací měst a vzednutím politické a sociální prestiže středních vrstev. Itálie, která jako první pocítila finanční blahobyt nové epochy, se stala její kolébkou. Renesance, která se začíná projevovat v polovině 14. století, postupně pomocí obchodních cest proniká do dalších částí Evropy.¹¹ Na našem území se s konečnou platností etabluje s výrazným zpožděním až po nástupu Ferdinanda I. Habsburského na český trůn. Tedy v roce 1526, kdy se do bohaté pražské měšťanské rodiny rodí Tadeáš Hájek z Hájku.

Renesance se stane globálním kulturním a myšlenkovým hnutím, které vnese tvůrčí potenciál také do vědecké činnosti.¹² Zcela klíčové je pro vymezené období humanistické heslo *ad fontes*, které velelo k návratu ke kořenům, tedy i k původním pramenným textům. I význam francouzského slova *renaissance*, jež se začalo k pojmenování tohoto období v dnešním slova smyslu užívat až v 19. století,¹³ odkazuje ke znovuzrození a vzkříšení starého vědění z počátku dějin. Humanisté předpokládali, že: „je pravda člověku vyjevena na počátku dějin ve své úplnosti a dál se nemění. Nepřibývá, neubývá, může se jen ztratit, a pak ji ovšem lze také znovu objevit. Bůh předal dávným prorokům souhrn pravdivého poznání, které je uzavřené, hotové, dokončené a dokonalé.“¹⁴ Tato představa vedla k přesvědčení, že pravdu lze jen stěží najít v myšlenkách úpadkové středověké scholastiky, ale je možné jí znovu objevit ve filozofii a literatuře antického starověku a v pramenech pocházejících z Egypta.¹⁵ V okamžiku, kdy doboví učenci přistoupí k původním hebrejským, latinským a řeckým textům tímto novým způsobem, položí se základy pro historicky kritickou metodu a také obory, jakými jsou lingvistika, literární věda a historiografie.

V druhé polovině 16. století se začal rozpadat do té doby dominantní obraz kosmu v aristotelském pojetí. Ten zahrnoval, jak neměnnost kosmu, tak hierarchické dělení sublunárního a supralunárního světa. Heliocentrická teorie Mikuláše Koperníka znatelně otřásla dobovým paradigmatem a Hájek, který byl srozuměn s jeho výkladem, se postupně stal

¹¹ Viz VAN LOON, *Umění: malířství, sochařství, architektura, hudba a tak zvaná menší umění*, s. 200 – 201.

¹² HEJNÝ, *Renesance = : Renaissance = Renesans = Reneszánsz*, s. 333.

¹³ Termín pro označení kultury 15. až 16. století poprvé použije Jules Michelet, nicméně termín renesance skutečně rozpracuje až Jakob Burckhardt.

¹⁴ ŠPELDA, *Genealogie mudrců v renesančním myšlení: Prisca sapientia*, s. 44.

¹⁵ Odtud pravděpodobně roste dobová fascinace hermetickými vědami, jejichž původ byl tehdy odvozován z Egypta. Dnešní badatelé se však přiklánějí k zasazení vzniku hermetismu do helénistické Alexandrie.

zastáncem jeho nových teorií. Nové nebeské úkazy, jimž Hájek věnoval některé své latinské spisy zpochybnily aristotelský předpoklad o neměnnosti nebeských sfér.¹⁶

Kromě postupného vymanění se z rigidního středověkého vzývání aristotelské filozofie, navede tento diskurz teology studující nepřesné biblické překlady k pochybnostem, které byly jednou z pomyslných rozbušek reformního náboženského hnutí. Rostoucí vliv platónské filozofie se odrazí také na novém pojetí dualismu duše a těla. Nový myšlenkový rámec posílí roli člověka a jeho oddělení od přírody. Díky potřebě zkoumat tajemství člověka a přírody vzroste role hermetismu, astrologie a alchymie. Společně se soudobým ideálem pravdy se stane tato demarkace člověka a přírody výchozím bodem pro budoucí vědeckou a průmyslovou revoluci.

Humanisté považovali za jeden z pilířů obnovy reformu školství, věnovali se také vlastní literární tvorbě. Klíčový dobový vynález knihtisku, podporující celkový růst vzdělanosti, ovšem nebyl cenově dostupný všem. Knihy byly poměrně vzácným zbožím, a tak byla literární kultura rozvíjena také formou dopisů. Veřejná i soukromá korespondence byla koncipována s vědomím jejího rozšíření pro veřejnost, proto také dbala vysokých jazykových nároků. Nejen korespondence byla klíčovou komunikací pro dobové intelektuály, důležitým prostředkem bylo také formování intelektuálních a literárních kruhů a spolků.¹⁷

Abychom zmírnili jednoznačnost snahy vymezit definici jednotného proudu renesančního myšlení, musíme zmínit slova Daniela Špeldy, který upozorňuje, že tyto pokusy snadno ztroskotají na faktu, že v tomto období vedle sebe koexistovalo několik rozdílných myšlenkových proudů.¹⁸ Je logické, že i na našem území se spolu střetávaly různé filozofické, potažmo kosmologické názory. Ne všichni byli otevření přijmout humanistický myšlenkový rámec, natož pak inovativní teorie, ke kterým humanističtí učenci docházeli. Alexandre Koyré zdůrazňuje, že renesanční myšlení má za to, že všechno je možné a „žije v neustálé, bdělé zvědavosti.“¹⁹

Hájek se s myšlenkami humanismu plně identifikoval, z jeho spisů a korespondence je patrné, že usiloval o hledání pravdy v renesančním slova smyslu. Josef Smolík ve své knize *Mathematikové v Čechách od založení university Pražské až do počátku tohoto století* oceňuje

¹⁶ Viz HÁJEK Z HÁJKU, (HORSKÝ eds.) *Dialexis de novae et prius incognita stella inusitata magnitudinis & splendidissimi luminis apparitione, & de eiusdem stella vero loco constituendo*, s. 5-6. (Dále zkracováno na *Dialexis*.)

¹⁷ Viz KASTNEROVÁ, *Viatori in continens: Intelektuální kruh rodiny Sidney a střední Evropa (Andreas Dudith, Johannes Sambucus)*, s. 1; KASTNEROVÁ, *Evropská cesta a výpověď dopisů – Formování Sidneyho intelektuální osobnosti*, s. 88.

¹⁸ Viz ŠPELDA, *Renesanční a novověká filosofie*, s. 9.

¹⁹ LEGRAND, *Renaissance*, s. 8.

s jakou pokorou se tento renesanční učenec staví k vlastním hypotézám, ale také s jakou jistotou, opírající se o vlastní všestrannost, argumentuje svým sokům i s jakou urputností bojuje proti astrologickým hadačům, kteří se neostýchají „dýmy své za drahé peníze prodávati“.²⁰ Hájek ve svém stěžejním astronomickém spise *Dialexis de novae et prius incognitae stellae apparitione per Thaddeum Hagecium ab Hayek Francofurti ad Moenum MDLXXIII* (Rozprava o nové hvězdě) z roku 1574 zdatně obhajuje svůj vlastní postoj k astrologii a vysvětluje svůj badatelský přístup: „... nikdy (jsem) nehledal zvláštní pověst svého jména, nýbrž vždy jsem pátral po pravdě, hotov jsa učiti se od moudřejších všemu, čeho se mně nedostává; chybuju-li, rád se polepším!“²¹

2.2. POLITIKA KARLA V. A FERDINANDA I.

Tadeáš Hájek z Hájku se narodil 1. října 1526 a pouhé tři týdny na to je českými stavy a částí uherské šlechty zvolen panovníkem v zemích Koruny české a v Uhersku Ferdinand I. Habsburský. Oproti jagellonské dynastii, jejíž politická a mocenská strategie nepřesahuje středověký rámec, reprezentují Habsburkové usilující od konce 15. století o nadvládu nad západní, jižní a střední Evropou, o řád vyšší politické ambice.²² Jak bylo řečeno v předešlé kapitole, s nástupem Habsburků na český trůn přichází do českých zemí renesanční epocha, která s sebou eufemisticky řečeno přináší: „období nebývalé hospodářské prosperity, náboženské tolerance a zcela mimořádného kulturního rozmachu.“²³

Ferdinandův starší bratr Karel V. byl korunován prvním španělským králem, a kromě burgundské a rakouské državy (včetně 17 nizozemských provincií)²⁴ je kurfiřty jednomyslně zvolen římským králem, později také císařem. Rok poté, kdy získává titul římského císaře, se dostává do konfliktu s Martinem Lutherem a vydává Wormský edikt, kterým na něj uvaluje říšskou klatbu. Karel V. se sice pokusil dobovou konfesní krizí vyřešit rychle, nicméně i díky podcenění její závažnosti, napomáhá svým politickým rozhodnutím k samotnému rozšíření

²⁰ SMOLÍK, *Mathematikové v Čechách od založení university Pražské až do počátku tohoto století*, s. 57.

²¹ PURKYNĚ, KREJČÍ a kol. *Tadeáš Hájek z Hájku (Thaddaeus Hagecius ab Hayek, též Th. Nemicus)*, s. 219.

²² Viz BENEŠ, *Čas života Tadeáše Hájka z Hájku: osobnost, doba, prostředí*, s. 8.

²³ Stránky Národního památkového ústavu [online]. Dostupné z: <https://www.npu.cz/cs/npu-a-pamatkova-pece/npu-jako-institute/cinnosti/hlavni-temata-sezony/20578-rok-renesančni-slechty> [cit. 3. 2. 2022].

²⁴ Španělsko, kde bylo dobové centrum moci Habsburků, hojně těžilo ze zámožských objevů. Stejně tak Nizozemí, které za španělské nadvlády zúročilo svůj obchodní a průmyslový potenciál, až jej postupně přerostlo.

reformace.²⁵ Na témže říšském sněmu uděluje Ferdinandovi I. vládu nad alpskými zeměmi, čímž vzniká rozdělení habsburské rodové linie na španělskou a rakouskou větev, která bude na našem území vládnout až do roku 1918.

Jedním z hlavních pilířů politiky habsburské dynastie byla katolická orientace.²⁶ Následující roky vlády Karla V., který si přivlastňuje pozici defensora církevních zájmů, se nesou v duchu zápolení o náboženskou jednotu říše. Současně se Ferdinand I. vypořádává s invazí Osmanské říše ohrožující zájmy Habsburků ve střední Evropě. Náboženská krize na německém území ústí v nepokoje, kdy se v letech 1546 až 1547 proti Karlovi V. postaví Šmalkaldský spolek, který sdružuje říšská knížata, hájící myšlenky Martina Luthera.²⁷ Ferdinand I. se pokouší bratrovi pomoci v jeho snaze zničit reformaci vojensky a požaduje od českých stavů finanční prostředky. Ty však kvůli svým náboženským preferencím odmítají tímto způsobem podpořit tažení proti protestantům. Ferdinand I. se tedy rozhoduje svolat zemskou hotovost, kterou posílá na tažení do Saska. Ferdinand I. se však nakonec musí smířit s tím, že se na jeho výzvu dostaví pouze nevalný počet českých pánů.²⁸

Záhy na to se zástupci pražských měst spojují v obranný spolek proti králi, k němuž se připojují i šlechtici z řad Jednoty bratrské. Po porážce saského kurfiřta Jana Fridricha, kterou končí Šmalkaldská válka, se Ferdinand I. vrací do Čech, kde počíná rozdávat za tento akt vzpoury tresty. Ferdinand I. si nemohl dovolit potrestat stavy vojensky, proto se rozhoduje vydat generální pardon. Popraveni jsou jen samotní vůdci povstání a největším trestem postihuje Jednotu bratrskou a některá královská města, která přichází o svá privilegia.²⁹

Po neúspěšných snahách o zastavení reformního náboženského hnutí se Karel V. vzdává své role císaře a kompletně svěřuje moc ve střední Evropě do rukou Ferdinanda I. Ten má z českých zemí hořké politické zkušenosti s místním, většinově protestantsky orientovaným, obyvatelstvem a vyjednává Augsburský konfesní mír, který uvádí do praxe zásadu *cuius regio, eius religio*.

Zkušenost se stavovským odbojem přivádí Ferdinanda I. k mírnějším způsobům politického prosazování centralismu, který považoval na počátku své vlády za nutný kvůli nesourodosti

²⁵ Viz SUCHÁNEK, DRŠKA, *Církevní dějiny – Novověk*, s. 28-29.

²⁶ Viz JANÁČEK, *Rudolf II. a jeho doba*, s. 13.

²⁷ Viz SEIBT, *Karel V.: císař a reformace*, s. 123.

²⁸ Viz ĎURČANSKÝ, *Pražská univerzita za vlády Ferdinanda I. – Její vztah k panovníkovi a k pražským měštům*, s. 90.

²⁹ Viz Tamtéž, s. 85; UHLÍŘOVÁ, *Vzdělání – charakteristický fenomén Jednoty bratrské*, s. 100.

nově vzniklého středoevropského soustátí.³⁰ V tomto soustátí, které nemá mít ještě dvě a půl století žádné jméno, má České království (s Moravou, Slezskem, Dolní a Horní Lužicí), jako největší a nejlidnatější území, také nejvýznamnější ekonomické postavení. Navzdory svým předpokladům se Praha nestává sídelním městem, ale centrem odboje proti habsburské monarchii.³¹

Vláda Ferdinanda I. bývá hodnocena jako období, které přineslo českým zemím otevření se směrem do Evropy a ukončení jejich politické i náboženské izolace.³² V politickém životě raně novověké Evropy dochází k definitivnímu rozkladu ideje jednoty křesťanského světa, reprezentované papežstvím a císařstvím.

2.3. ČESKÝ NÁBOŽENSKÝ KVAS 16. STOLETÍ

Náboženský půdorys Evropy se na počátku vlády Ferdinanda I. bortí s nástupem reformace. Postupně se po bok většinové katolické (v tomto kontextu nazývané také jako obecné) církve etablojí luteráni a kalvinisté. Nový fenomén plurality vyznání či multikonfesionalismu kulturně obohacuje celý kontinent, přináší však i kontinuální nárůst napětí a politických problémů. „Církevní dějiny tohoto období proto nelze izolovat od velmocenského soupeření. Nejenže byly jeho součástí, ale často dokonce i jedním z rozhodujících motivů konání; navíc je třeba mít na paměti, že konfesní rozdělení nezřídka probíhalo uvnitř samotných států a silně působilo na celkové rozhodování jejich vládů.“³³

V době, kdy na naše území proniká luteránství, mají čeští utrakvisté za sebou sto let fungování. Někteří představitelé tohoto vyznání přijímají německou reformaci, jako nový impuls, přinášející potřebné teologické oživení. Nejpevněji se luteránství usidluje v českých městech, v severozápadních výspách království, kde žije výrazná většina Němců. Přízeň nachází také u pražských Němců, ale i v některých moravských městech.³⁴

³⁰ Srov. ĎURČANSKÝ, *Pražská univerzita za vlády Ferdinanda I. – Její vztah k panovníkovi a k pražským městům*, s. 95; JANÁČEK, *České dějiny I. Doba předbělohorská. Kniha I, díl II.*, s. 26-39.

³¹ Viz JANÁČEK, *Rudolf II. a jeho doba*, s. 14-16.

³² Viz JANÁČEK, *České dějiny I. Doba předbělohorská. Kniha I, díl II.*, s. 250-254.

³³ SUCHÁNEK, DRŠKA, *Církevní dějiny – Novověk*, s. 81.

³⁴ Viz WINTER, *Život církevní v Čechách: Kulturně-historický obraz z xv. a xvi. století*, s. 71.

V roce 1521 přijíždí na návštěvu Žatce a Prahy Lutherův žák a vůdce povstalců během sociálně vyostřené selské války Tomáš Müntzer. Patří mezi představitele nejradikálnějšího křídla německé reformace, který zde v chiliastickém duchu káže v Betlémské kapli a kapli Božího těla. Nakonec mezi konzervativnějšími utrakvisty, jejichž názory jsou blízké katolickým, nenachází pro svůj fanatický cíl založit novou církev vyvolených podporu a vrací se do Německa.³⁵

V konfesním kontextu panovalo v průběhu 16. století v českých zemích napětí a zmatek. Většina obyvatel se hlásila k církvi utrakvistické snažící se udržet na základě Basilejských kompaktát jednotu s katolickou církví. Přesto však utrakvistická většina nedosahovala takové politické moci, jako katolická šlechta. Ferdinand Hrejsa k vývoji utrakvistické církve na počátku 16. století kriticky podotýká: „svěcení kněžstva pod obojí záviselo na milosti katolických biskupů, a proto byl kněžský dorost církve pod obojí vystaven vlivu církve katolické, jež ovšem dbala, aby jej ovládla svým duchem.“³⁶ Díky tomu, že utrakvistická konsistoř neměla vlastního arcibiskupa, nemohla se vypořádat s dobovým nešvarem, kterým byl mravní úpadek jejího kléru, jenž akceleruje reformační úlohu Jednoty bratrské.³⁷ Radikálnější Jednota bratrská však na rozdíl od katolíků a utrakvistů nepatřila mezi de jure povolené církve.³⁸ Napjatý vztah mezi Bratřimi a utrakvisty vystupňoval ve spory v období 30. a 40. let 16. století. Jak již bylo zmíněno, Jednota bratrská, podílející se na stavovském odboji, byla postižena persekucemi, které se kromě emigrace části členů také negativně podepsaly i na jejím kulturním vývoji.

Rok poté, co v roli císaře říše římské vyjedná Augsburský konfesní mír, pozve Ferdinand I. do českých zemí jezuitský řád. Tovaryšstvo Ježíšovo se po příchodu usídí na pravém břehu Vltavy v husity poničeném a opuštěném dominikánském klášteře svatého Klementa, kde záhy otevře školu. Výrazným lákadlem této školy bude fakt, že je zadarmo. Jezuité svůj rekatolizační boj, kromě výuky mládeže, vystaví také na okázalosti až teatrálnosti obřadů, slavností a kázání, čímž se jim podaří získávat značný zájem veřejnosti.³⁹

Ve třetí čtvrtině 16. století se vystupňovala směrem k Jednotě bratrské také kritika katolických autorů.⁴⁰ Jedním z největších kritiků Jednoty bratrské byl jezuita Václav Šturm, který

³⁵ Viz PEŠEK, *Pražská utrakvistická univerzita a náboženské poměry 16. století*, s. 37.

³⁶ HREJSA, *Česká konfesse, její vznik, podstata a dějiny*, s. 1.

³⁷ Viz Tamtéž, s. 2.

³⁸ Viz Tamtéž, s. 5.

³⁹ Viz WINTER, *Život církevní v Čechách*, s. 136-143.

⁴⁰ Viz KUBIŠTA, *Jednota bratrská jako terč konfesijních polemik*, s. 7.

poukazoval ve svých polemikách na to, „že se Jednota hlásí k různým vzájemně se odmítajícím konfesím jako jsou luteráni a kalvinisté.“⁴¹ Václav Borosius vypracoval argument, že se Bratři nemohou hlásit k luteránům, utrakvistům nebo kalvinistům a tím pádem je bylo možné označit za ilegální ariány či novokřtěnce. „Společné motivy katolických i luterských polemik vycházely především z odmítnutí bratrského pojetí Večeře Páně, které bylo pro katolíky kacírské a pro luterány kalvinistické – tedy neodpovídající Augsburské konfesi.“⁴²

Ferdinand I. si však uvědomoval důležitost náboženského smíru mezi katolíky a utrakvisty a roku 1564 požádal tridentský koncil o udělení výjimky v podobě povolení přijímání z kalicha, kterou papež Pius IV. poskytl. Jednotě bratrské se ulevilo až s nástupem Ferdinandova syna Maxmiliána II. projevujícího k nekatolickým církvím větší sympatie, a tak se za jeho vlády dál náboženské pronásledování neprohlubovalo. Kompromis mezi utrakvistickou církví, Jednotou bratrskou a luterány přineslo až sepsání *České konfese* (*Cofessio Bohemica*, 1575), která si po vzoru německého *Augsburského vyznání* (*Confessio Augustana*) kladla za cíl integrovat teologickou praxi českých nekatolických církví. Císař Maxmilián II. jí sice uznal, ale pouze ústně, což jí nedodalo potřebné opory. Svobodu vyznání pro všechny nekatolíky v Českých zemích a jejich loajalitu dokázal proměnit v realitu následně až Rudolf II. vydáním tzv. *Rudolfova majestátu* v roce 1609. Náboženská svoboda však neměla dlouhého trvání a porážka českých evangelických stavů na Bílé hoře přinesla radikální zvrat, který eskaloval v tvrdou rekatolizaci.⁴³

2.4. RES PUBLICA ERUDITORUM

V první čtvrtině 16. století, tedy ještě za doby vlády Jagellonců, je Karlova univerzita zosobněním utrakvistické ortodoxie. V důsledku toho také přichází o královský patronát a nově jej nachází v měšťanském stavu. Ve 20. letech, kdy se přes české území přelévá vlna německé reformace, začíná být univerzita konfesně rozdělená.

⁴¹ KUBIŠTA, *Jednota bratrská jako terč konfesijních polemik*, s. 7.

⁴² Tamtéž, s. 13.

⁴³ Srov. URBÁNEK, *Konfesijní identity a irénické snahy*, s. 36; WINTER, *Život církevní v Čechách: Kulturně-historický obraz z xv. a xvi. století*, s. 153, 312.

Od 30. let dominovalo univerzitnímu prostředí umírněné luteránství, které udržovalo kontakty s centrem luteránské reformace ve Wittenbergu.⁴⁴ Wittenberská univerzita byla založena na počátku 16. století saským kurfiřtem Fridrichem III. Moudrým. Díky jeho organizačním schopnostem a kontaktům v dobových intelektuálních kruzích se postavila po bok nejvýznamnějších univerzit celého Německa.⁴⁵

Nejvýraznější osobností Karlovy univerzity tohoto období je Matouš Kollín z Chotěřiny, který bude v Praze kultivovat po vzoru humanistických ideálů klasická studia. Kollín se do Prahy vrací s doporučením přímo od Filipa Melanchtona po desetiletém působení na univerzitě ve Wittenbergu. V době, kdy je Luther vězněn na hradě ve Wartburgu a pracuje na německém překladu *Bible*, přebírá Melanchton řízení wittenberské reformace. Tento Lutherův přítel, kolega a filolog má blízko k názorům Erasma Rotterdamského. Ve srovnání s prchlivým Lutherem je zdatným diplomatem a autorem vyznání luterské víry *Confessio Augustana*. Tadeáš Hájek z Hájku a profesor Petr Kodicek z Tulechova, který byl Kollínovým univerzitním žákem, se později stanou jedni z tvůrců již zmíněné *České konfese*.⁴⁶

Ferdinand I. v roce 1537 potvrzuje Karlově univerzitě privilegia, ale během 40. let začne do majetkových poměrů univerzity zasahovat. Král dokonce ustanoví komisi, která má navrhnout její reformu.⁴⁷ Za účast Karolina během stavovského povstání je univerzita potrestána odejmutím správy některých vesnic, ze kterých měla příjem.

Další pomyslnou ranou, která na sebe nenechá dlouho čekat, je Ferdinandovo pozvání jezuitů do Prahy. Ti se velmi rychle v novém prostředí zorientují a začnou ve svém propracovaném rekatolizačním programu zaznamenávat úspěchy. Marketingově úspěšní jezuité nad to získají roku 1561 právo vyučovat na akademické úrovni. Jezuitská akademie nebyla zpátečnická a na její půdě se zaníceně diskutovalo například i o Koperníkově teorii. Lze tedy konstatovat, že intelektuální soutěž mezi těmito školami byla z principu oboustranně užitečná. „Nezřídká se zdálo, že konfesijní rozpory zůstávají stranou a vzájemné soupeření se děje jen pro dobro věci v rámci výlučného společenství, které jsme si zvykli označovat jako *res publica eruditorum*“.⁴⁸ Student druhé poloviny 16. století si navíc mohl svobodně vybrat na kterou ze škol nastoupí. Podle pravidel jezuitského řádu nebyli studenti nekatolického vyznání nuceni konvertovat, dokonce mohli přijímat po papežském uznání laického kalicha i v jezuitském

⁴⁴ Viz PEŠEK, *Pražská utrakvistická univerzita a náboženské poměry 16. století*, s. 38.

⁴⁵ Viz MACKENNEY, *Evropa šestnáctého století*, s. 298.

⁴⁶ Viz PEŠEK, *Pražská utrakvistická univerzita a náboženské poměry 16. století*, s. 38.

⁴⁷ Viz Tamtéž.

⁴⁸ ČORNEJOVÁ, *Karolinum a Klementinum. Zápasy o výchovu mládeže na počátku 17. století*, s. 41.

chrámu. A naopak v kališnickém Karolinu se druhdy lépe dařilo umírněnějším katolíkům než radikálním luteránům. Byť jsou na těchto příkladech patrné výhody plynoucí z koexistence škol, rozhodně vše nebylo zalité sluncem.⁴⁹

Kruciálním bylo pro vývoj pražské univerzity spojení s dolní konzistoří⁵⁰. Její administrátoři byli voleni z řad rektorů, čímž došlo k vzájemnému personálnímu prolnutí. Konzistoř měla své sídlo v samotném srdci univerzity, tedy v Karolinu, kde se navíc odehrávala i její zasedání. Univerzita se tímto spojením stala také nejvyšší autoritou v otázkách utrakvistické víry. „Byli tu připravováni a přezkušováni utrakvističtí svěcenci, kteří pak přijímali kněžské svěcení od světících biskupů přišedších do Prahy nebo od tolerantních katolických biskupů v zahraničí, později pak od protestantských superintendentů v luteránských oblastech Říše. Z reformační doby jsou doložena písemná vysvědčení, která o přezkoušení univerzita vystavovala studentským svěcencům.“⁵¹

Z politického hlediska bylo propojení s náboženskými aktéry rizikové. Jiří Pešek ve své studii o náboženských poměrech na pražské univerzitě upozorňuje na to, že spojení s konzistoří neslo univerzitě také praktické výhody. Například se jednalo o dodatkové příjmy pro profesory, či možnost obsazovat místa na pražských farách, v kapitule u sv. Apolináře a v klášteře na Slovanech.⁵²

Nová fáze univerzitních proměn začne až po nástupu Rudolfa II. na český trůn. Na univerzitu přijde nová generace profesorů, která se pokusí propojit s nábožensky tolerantním vědeckým okruhem císařského dvora, který přesídlí z Vídně do Prahy. V této době univerzita obnoví své zahraniční vztahy, ale stále zůstává, jak je třeba mít na paměti, konfesně limitována.⁵³

⁴⁹ Viz ČORNEJOVÁ, *Karolinum a Klementinum. Zápas o výchovu mládeže na počátku 17. století*, s. 42.

⁵⁰ Dolní konzistoř je správní orgán utrakvistické církve, který řídil činnost kněží na českém území.

⁵¹ PEŠEK, *Pražská utrakvistická univerzita a náboženské poměry 16. století*, s. 35.

⁵² Viz Tamtéž.

⁵³ Viz HORSKÝ, *Kepler v Praze*, s. 35.

2.5. POLITIKA MAXMILIÁNA II. A RUDOLFA II.

Arcikníže Maxmilián II. sehrál důležitou roli v mocenských ambicích habsburské dynastie, která se pokusila jeho sňatkem s dcerou Karla V. Marií Španělskou upevnit pouto mezi španělskou a středoevropskou větví. Přestože manželské svazky mezi blízkými příbuznými nebyly z mnoha zřejmých důvodů vhodné, mocné rody, včetně těch panovnických, pro ně získávali dispenze, díky kterým nedocházelo k nežádoucímu dělení majetků a v tomto případě i moci. Karel V. jmenoval svou dceru a Maxmiliána II. místodržícími Španělska. Přislíbil sice, že přenechá císařskou korunu potomkům Ferdinanda I., ale začal vyjednávat nástupnictví pro svého potomka Filipa. To popudilo jak Maxmiliána II., tak jeho otce Ferdinanda I., který jej povolal na Vídeňský dvůr. Maxmilián II. se rozhodl do Španělska nevrátit a začal zvažovat přesídlení své rodiny do Vídně.⁵⁴

V roce 1549 je Maxmilián II. jmenován českými stavy následovníkem trůnu. Při této příležitosti Ferdinand I. vyzve české šlechtice, aby z Janova doprovodili synovu rodinu do Rakouska. Významný český mecenáš Jan Hodějovský z Hodějova iniciuje u této příležitosti vznik latinských veršů, opěvujících tuto výpravu „ke kolébce humanismu“.⁵⁵ Česká šlechta se díky ní seznamuje s progresivním italským humanismem a konfrontuje jej se svým domácím prostředím. Dochází tak k seznámení s požitkářstvím, vyhraněným individualismem, úctou k uměleckému dílu i lidskému důmyslu bez limitací církevní doktríny. Výprava do Janova, a s ní spojené čekání na rodinu Maxmiliána II., se zapíše do českých dějin jako významné kulturní i politické obohacení.⁵⁶

Na vídeňském dvorním hradě porodila infantka Marie, v té době známá už jako Marie Rakouská, v pořadí třetího potomka Rudolfa II. Přestože o jeho dětství a výchově toho mnoho nevíme, Josef Janáček ve své knize *Rudolf II. a jeho doba* upozorňuje na názorové střety ohledně náboženské výchovy mezi jeho dědečkem Ferdinandem I. a jeho matkou Marií na straně jedné a Maxmiliánem II. na straně druhé. Ferdinand I. a Marie požadovali řádnou katolickou výchovu. Maxmilián II. byl nábožensky tolerantní a obklopoval se i protestanty, se kterými vedl rozpravy o náboženských svobodách. Janáček však poukazuje na fakt, že

⁵⁴ Viz JANÁČEK, *Rudolf II. a jeho doba*, s. 20, 24.

⁵⁵ Tamtéž, s. 25.

⁵⁶ Viz PÁNEK, *Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551–1552*, s. 93-98.

navzdory, do jisté míry zveličeným, obavám byla výchova vedena v katolickém duchu. Maxmilián II. pouze chránil svého syna před katolickým fanatismem.⁵⁷

Po neúnavném nátlaku své manželky a jejího bratra Filipa II., nakonec, byť s výhradami, výměnou za příslib španělského trůnu pro Rudolfa II. souhlasí s výchovou svých snů u španělského dvora.⁵⁸ Po smrti Ferdinanda I. (†1564), kdy Maxmilián II. přebírá trůn, začíná uvažovat o návratu synů ze Španělska. Maxmiliánův bratranec Filip II. však lpí na jejich setrvání, neboť má pouze jednoho právoplatného dědice, který kvůli svému duševnímu stavu není sto převzít budoucí vládu ve Španělsku. Navíc po smrti jeho syna dona Carlose začíná být otázka nástupnictví ještě ožehavější. Stejně jako Maxmilián II. trvají na návratu arciknížat české stavy. Dožadují se, aby byl nástupce dobře obeznámen s politickými reáliemi ve střední Evropě. Otázku návratu Maxmiliánových synů využívá Filip II. jako prostředek politického vydírání a přiměje ho, aby se jeho ženou stala Maxmiliánova dcera Anna a poslal do Španělska na výchovu alespoň své nejmladší syny. Tato podmínka je nakonec naplněna a k výměně dochází v roce 1570.⁵⁹

Na poli sňatkové politiky se Maxmiliánovi II. podařilo docílit dalšího triumfu zasnoubením jeho další dcery Alžběty, která byla poté provdána za francouzského krále Karla IX. Nedávno etablovaná středoevropská dynastie Habsburků si těmito sňatky upevnila postavení mezi nejvýznamnějšími Evropskými mocnostmi.⁶⁰

Rudolf II. a Arnošt se nakonec vrátili do své vlasti až po sedmi letech. Po jejich návratu byla upřena hlavní pozornost na následovníka trůnu. Rudolf II. si ve Španělsku osvojil dvorskou povýšenost a jistou chladnost projevu, vrátil se však jako nadprůměrně vzdělaný člověk s bohatým kulturním přehledem. Svým zájmem o umění a přírodní vědy ale vyvolával v politických kruzích rozpaky. Je patrné, že se Rudolf II. zhlédl v aktivitách svého otce, jehož velkou zálibou byla kupříkladu botanika a zahradnictví. Maxmilián II. založil dvorskou knihovnu a zasazoval se také o systematické ukládání vzácných předmětů v jeho císařské sbírce. Byl mecenášem vědy a umění a za jeho působení se Vídeň stala kosmopolitnější a kulturně ambicióznější.⁶¹

⁵⁷ Viz JANÁČEK, *Rudolf II. a jeho doba*, s. 27-28.

⁵⁸ Viz Tamtéž, s. 29, 32.

⁵⁹ Viz JANÁČEK, *Rudolf II. a jeho doba*, s. 38-42.

⁶⁰ Viz Tamtéž, s. 43.

⁶¹ Viz Tamtéž, s. 47.

Na počátku své vlády musel Maxmilián II. vzít v potaz tridentský koncil svolaný papežem Pavlem III. roku 1543, jehož cílem mělo být sjednocení a reforma církve.⁶² Přestože neskryval svůj souhlas s některými reformačními myšlenkami, musel po nástupu na trůn zaujmout jednoznačné stanovisko. Jak již bylo zmíněno, všichni z rodiny měli z jeho odvážných náboženských postojů obavy. Nakonec se rozhodl složit slib, že bude hájit katolictví, byť s ním sám nebyl plně ztotožněn. Stal se z něj kompromisní vladař, který nikdy nepřestal trvat na tom, aby obě náboženství koexistovala vedle sebe.⁶³

Po smrti polského krále Zikmunda Augusta II. začal Maxmilián II. usilovat o polský trůn pro druhorozeného syna Arnošta. Tato diplomatická mise na moment zastínila přípravy Rudolfovy korunovace uherským králem. Těsně před samotnou korunovaci se po celé Evropě rozšířila zpráva o Bartolomějské noci. „Události v Paříži v noci z 23. na 24. srpna 1572 však vyvolaly ohlas zcela mimořádný, neboť počet obětí byl neslýchaně vysoký a krvavý atentát, motivovaný především náboženskou nesnášenlivostí, byl připraven s neslýchanou věrolomností za bezprostřední účasti francouzské královské rodiny.“⁶⁴ Bartolomějská noc vyvolala nedůvěru mezi zastánci různých konfesí, jež se také promítla do dalších společenských vztahů.⁶⁵

Těchto krvavých událostí v Paříži byl svědkem také anglický básník Philip Sidney, který v té době sotva zahájil svou kavalírskou cestu Evropou. Zde se setkává se svým francouzským mentorem Hubertem Languetem, který sehraje klíčovou roli jako zprostředkovatel dalších kontaktů. Otřesný zážitek, mající vliv na nábožensko-politické smýšlení Sidneyho, přiměl dvojici pokračovat na cestách směrem do střední Evropy, kde se později seznámí s Tadeášem Hájkem z Hájku.⁶⁶

⁶² Až po smrti dalších tří pontifiků, byl tridentský koncil obnoven Piem IV. Od svolání tridentského koncilu se duchovní klima Evropy výrazně proměnilo. Novým a jasně definovaným cílem synody byla mobilizace katolické reformace. Viz SUCHÁNEK, DRŠKA, *Církevní dějiny - Novověk*, s. 77.

⁶³ Byť k Maxmiliánovi II., který býval označován za tajného luterána, upírala většina protestantů své naděje, z politických důvodů skládá roku 1562 přísahu věrnosti katolické církvi. Viz JANÁČEK, *Rudolf II. a jeho doba*, s. 53.

⁶⁴ JANÁČEK, *Rudolf II. a jeho doba*, s. 64.

⁶⁵ Tamtéž.

⁶⁶ Viz SIDNEY, DUNCAN-JONES (eds.) *The Major Works including Astrophil and Stella*, s. xxi; KASTNEROVÁ, *Viatori in continens: Intelektuální kruh rodiny Sidney a střední Evropa (Andreas Dudith, Johannes Sambucus)*, s. 2.

Rudolf II. byl korunován císařem ještě za života svého otce v Řezně roku 1575. Na jeho korunovaci byl přítomen i dvorský lékař Hájek, který se zde spřátelil s Tychonem Brahe, jemuž věnuje opis spisu *Malý komentář* polského astronoma Mikuláše Koperníka.⁶⁷

⁶⁷ Zdeněk Horský ve své knize *Kepler v Praze* upozorňuje, že se dochovaly po celém světě pouze tři exempláře opisů toho významného Koperníkova spisu a všechny jsou prokazatelně odvozeny z opisu, který Hájek věnoval Tychonovi.

3. VYBRANÉ UDÁLOSTI ZE ŽIVOTA A DÍLA TADEÁŠE HÁJKA Z HÁJKU

Druhá část diplomové práce si klade za cíl přiblížit Hájkův život. Hlavní ambicí bude představit na pozadí vybraných děl rozsah jeho zájmů, kontaktů i profesních sporů. „Jenže, a v tom je další z potíží našeho uchopení Hájkova života, těžko rozlišit podle moderních měřítek, co je prací literární a co je dílem ryze odborným.“⁶⁸ Byť bylo pro české humanisty typické, že psali zejména latinsky, budeme víc pozornosti věnovat Hájkovým česky psaným textům, které jsou jazykově vytríbenější a díky svému širšímu dosahu jsou ukázkou výchovných apelů k čtenářům. Pro humanistické učence je také příznačná sebe prezentace znalosti kontextu včetně vybraných předchůdců, ale také břitká kritika odpůrců,⁶⁹ čímž se Hájek ve svém díle nikterak nevymykal. Za svůj život si tak vytvořil širokou síť kontaktů, podporovatelů a příznivců, ale i četné nepřátele a pomlouvače, jak už tomu bývá u všech výrazných postav dějin.⁷⁰

Kolem stanovení data narození Tadeáše Hájka z Hájku se vedla dlouho polemika. Quido Vetter ve svém článku publikovaném v roce 1925 v časopise *Říše hvězd*, který shodně s Josefem Smolkou považují za dosud nejhlubší zdroj informací o Hájkově životě, upozorňuje, že si již v roce 1889 literární historik František Xaver Prusík povšiml, že v *Herbáři* z roku 1562 je dřevoryt Tadeáše Hájka z Hájku s přesnou poznámkou o jeho stáří 35 let. Vetter předpokládá, že je velmi málo pravděpodobné, aby byla v *Herbáři*, jehož nákladnou realizaci financovaly české stavy, Hájkova stará podobizna.⁷¹ Josef Smolka vyřešil záhadu kolem data narození Tadeáše Hájka z Hájku za pomoci datace dopisů mezi ním a Brahem. Ve svém článku *K datu narození Tadeáše Hájka* z roku 2001, vydaném v časopise *Dějiny věd a techniky* stanovil Hájkovo datum narození na 1. října 1526.⁷²

Hájek se narodil do rodiny zámožného měšťana a úředníka při císařské dvorské kanceláři Šimona řečeného Bakalár (nebo také Pragensis) a šlechticně Kateřině, která zemřela krátce po jeho narození.⁷³ Jak napovídá jeho přízvisko, Hájkův otec byl bakalářem svobodných umění

⁶⁸ SVATOŠ, *Tadeáš Hájek z Hájku a pražská univerzita*, s. 30.

⁶⁹ Tamtéž, s. 31.

⁷⁰ Viz ŘÍHOVÁ, *Knihy metoposkopií Tadeáše Hájka z Hájku*, s. 111.

⁷¹ Viz VETTER, *Tadeáš Hájek z Hájku*, s. 169.

⁷² Viz SMOLKA, *K datu narození Tadeáše Hájka*, str. 271.

⁷³ Viz VETTER, *Tadeáš Hájek z Hájku*, s. 183.

pražské univerzity. Společně se Šimonem, sběratelem rukopisů, obdivovatelem hermetických nauk, který kolem sebe soustřeďoval intelektuální elitu, jej vychovávala macecha Dorota.⁷⁴

Hájek udržoval čilou korespondenci s předními evropskými intelektuály 16. století, se kterými se seznámil nejen díky svému společenskému postavení, ale i díky své humanistické a náboženské orientaci. Řadu klíčových kontaktů získal během studií a působení na Karlově univerzitě. Tadeáš Hájek zde studoval nejprve artistickou fakultu, kde byl žákem profesora matematiky a hvězdáře Jana Zahradky.⁷⁵ Jak bývalo v jeho době zvykem, odešel studovat na několik semestrů do Vídně. Zde se stal jediným posluchačem matematiky u Ondřeje Perlachia.⁷⁶ Ve Vídni zároveň navštěvoval také lékařské přednášky doktora Wolfganga Lazia a Františka Emerika, toho času císařského lékaře,⁷⁷ díky kterým později našel solventní obživu. Následoval návrat na pražskou *alma mater*, kde nejprve získal bakalářský a posléze magisterský titul. Na podzim roku 1552 se vydal na boloňskou univerzitu a odtud se vypravil navštívit Jeronýma Cardana do Milána, u kterého se chtěl přiučit metodám metoposkopie.⁷⁸ O čemž bude více pojednáno v příští podkapitole.

Následující rok se vrací zpátky na pražskou univerzitu, kde se tentokrát ujímá nové role v profesorském sboru. V akademických letech 1555/6 a 1556/7 působí v roli pokladníka a dohlíží na správu fakultních financí, „čímž se stává konsiliárem děkana artistické fakulty mistra Jakuba Kodice z Tulechova.“⁷⁹ Po úmrtí Šebestiána Mosazného z Přeštic je Hájek zvolen do administrativního vedení české koleje.⁸⁰

Jako profesor matematiky působil Hájek na univerzitě velmi krátce. Matematiku, která korelovala s jeho touhou po harmonii, považoval za velmi důležitou i pro jiné obory, jimž se badatelsky věnoval. Ze své pozice se pokoušel odvrátit akademický úpadek matematiky a zkvalitnit její výuku. Po dohodě s univerzitní radou se rozhodl věnovat své přednášky Eukleidově *Elementa geometrica*, která měla studenty připravit pro vyšší matematická studia.⁸¹

⁷⁴ Quido Vetter usuzuje, že mezi nimi panovaly dobré vztahy, neboť Dorota měla být na základě Šimonovy závěti vyplacena 30 kopami v případě, že dojde k neshodám. S ohledem na fakt, že byli až do její smrti s Tadeášem spolujednateli domu U Hájků na Betlémském náměstí č. p. 252, k fatálním rozepřím zřejmě mezi nimi nikdy nedošlo. Viz VETTER, *Tadeáš Hájek z Hájku*, s. 170.

⁷⁵ Viz Tamtéž.

⁷⁶ Quido Vatter uvádí, že Hájek doučuje šest svých spolužáků matematice, aby se mohli později také stát posluchači Ondřeje Perlachia.

⁷⁷ Viz SMOLÍK, *Mathematikové v Čechách*, s. 58.

⁷⁸ Viz SLÍPKA, *Tadeáš Hájek z Hájku a jeho "Metoposkopie"*, s. 103.

⁷⁹ SVATOŠ, *Tadeáš Hájek z Hájku a pražská univerzita*, s. 25.

⁸⁰ Viz Tamtéž, s. 26.

⁸¹ Zájem, který jevil o geometrii, je patrný z jeho úvodní přednášky *Oratione de laudibus geometriae* (*Řeč o chvále geometrie*), která vyšla knižně v roce 1557. *Řeč o chvále geometrie* je první tuzemský text, který reflektuje minulost matematických věd na našem území. Viz Tamtéž, s. 27.

V profesorské roli měl Hájek ambice pozvednout postavení tohoto oboru v univerzitním vzdělání, ale bohužel nezaznamenal kýženého výsledku.⁸²

Je pravděpodobné, že k brzkému odchodu Tadeáše Hájka z Hájku z univerzity přispěly nepříznivé platové podmínky a celkově nelichotivý stav této instituce. O Hájkových ambicích a jeho názoru na tehdejší stav instituce se můžeme pouze dohadovat, ale co víme jistě je důvod, který znamenal, stejně jako u Kollína, konec univerzitní kariéry, a tím je sňatek.⁸³ 4. května 1557 se Hájek oženil s nobiletovanou pražskou měšťankou Kateřinou ze Stránova, čímž jeho akademická kariéra končí.

Po svatbě působí jako lékař ve Vídni a krátce na to se stává vojenským lékařem. Za své zásluhy během války proti Turkům je Hájek 14. září 1571 zemskými sněmem povýšen do rytířského stavu a získává pozici protomedika Českého království.⁸⁴ Po návratu do Čech se žení ještě dvakrát a má větší počet potomků, než dosud mnozí badatelé usuzovali.⁸⁵

V této kapitole se pozastavíme u jeho raných zájmů, jakou byla například metoposkopie. Hájkův spis věnovaný metoposkopickému věštění je zajímavý nejen z pohledu historie vědy, lze na něm demonstrovat zrání a proměnu jeho uvažování. Součástí jeho života a obživy bylo již od studií také vydávání minucí a pranostik. Minucím se věnoval, ať už jako autor nebo v jistém slova smyslu arbitr tak dlouho, že i tyto texty odráží vývoj Hájkova smýšlení. Nad to nabízí také aktuální společenské, politické a náboženské komentáře.

Překlad Matthioliho *Herbáře*, díky kterému je znám Hájek především, nabízí odlišný úhel pohledu na tohoto učenice. Oproti metoposkopii přinášející vlastní teorii založenou na pozorování, Hájek svým překladem v soudobém kontextu nabízí konzervativnější badatelský přístup, který byl v druhé polovině 16. století postupně překonáván. Je však zajímavou ukázkou jeho precizní editorské práce. Nezpochybnitelným přínosem je kodifikace botanického názvosloví, ale i zachycení lékařských a jiných praktik, které mohou sloužit jako cenný etnografický zdroj.

⁸² Viz SVATOŠ, *Tadeáš Hájek z Hájku a pražská univerzita*, s. 29.

⁸³ Na Karlově koleji totiž do počátku 17. století platí pro profesory (na rozdíl od protestantských kněží) celibát.

⁸⁴ Viz SOUMAR, *Tadeáš Hájek z Hájku a jeho doba*, s. 17.

⁸⁵ Srov. Korespondence mezi Dudithem a Hájkem. SMOLKA, *Hájkův přítel a korespondent Andreas Dudith (1533–1589)*, s. 148–149.

3.1. METOPOSKOPIE

V mládí se Tadeáš Hájek z Hájku velmi aktivně zajímal o specifickou formu věštění z obličejových vrásek, kterou je již zmíněná metoposkopie. Již ve starověkém Řecku se lékaři Galén a Hippokratés věnovali fyziognomii⁸⁶, která ovlivnila i Hájkův inspirační zdroj: Aristotelovo dílo *Historia animalium*. Hájkův spis s názvem *Aphorismorum metoposopicorum libellus unus* můžeme klasifikovat mezi soudobé populární spisy věnované nevědeckým naukám, které silně ovlivnila astrologie.⁸⁷

François Rabelais zaznamenává ve své třetí knize *Hrdinských činů a výroků dobrého Pantagruela*, kromě celé řady jiných věšteckých praktik, návštěvu Her Trippy, který vládne: „uměním astrologickým, cheiromantickým, metopomantickým, ...“ Dobový satirický obraz metoposkopické věštby z roku 1534 pokračuje slovy: „Hned jak přišel Her Trippa, podívav se na něj zpřímá, řekl: ‚Máš metoposkopii a fyziognomii paroháče.‘“⁸⁸

Metoposkopie jako disciplína se začala etablovat v Itálii zejména díky Jeronýmovi Cardanovi. Hájkova zmíněná studijní cesta do Milána byla motivována touhou prohloubit vlastní teorii o poznatky tohoto významného italského učenice, o kterém se vědělo, že se chystá k vydání tematického spisu.⁸⁹ V dedikačním *Listu rakouským arcivévodům Arnoštovi, Matyášovi a Maxmiliánovi*, přiloženému k druhému vydání *Aphorismorum metoposopicorum libellus unus* Hájek konstatuje, že jej do svého připravovaného rukopisu nahlédnout nenechal. Cardanova *Metóposkopie*, která vyšla až v 17. století se nakonec zakládá na odlišných principech než ta, kterou publikoval Hájek.⁹⁰ Jeroným Cardano měl pravděpodobně vliv také na Hájkovo parcelsovské pojetí medicíny. Odtud lze patrně vysledovat také Hájkovo hlubší zaujetí alchymií, ale i astrologií a jejím praktickým využitím v medicíně, které je znatelné i na *Herbáři*.⁹¹

⁸⁶ Nauka, podle které je možné rozeznat osobnost a charakter člověka na základě podoby jeho obličeje. Těž označovaná jako předchůdkyně metoposkopie.

⁸⁷ Viz SLÍPKA, *Tadeáš Hájek z Hájku a jeho „Metoposkopie“*, s.104.

⁸⁸ RABELAIS, *Gargantua a Pantagruel*, s. 410.

⁸⁹ Viz SMOLÍK, *Mathematikové v Čechách*, s. 59.

⁹⁰ Viz ŘÍHOVÁ, *Knihy metoposkopií Tadeáše Hájka z Hájku*, s. 111.

⁹¹ Viz NIKLÍČEK, *Hájek jako lékař a protomedik království českého*, s. 20-21.

Věta „In facie prudentis relucet sapientia“, to jest „Na tváři rozumného zračí se moudrost“⁹² se stala motem spisu, který Hájek sepsal v roce 1551. V samotném textu rukopisu vysvětluje pojem metoposkopie, který je odvozen od řeckých slov „metópon“ (čelo) a „skopein“ (pozorovat). Hájkův spis byl z kolegiálních důvodů vydán až po jedenácti letech v roce 1562⁹³ a nakonec byl oblíbený do té míry, že byl dvakrát přeložen do latiny, francouzského a údajně i německého jazyka.⁹⁴

Hájkova práce se dočkala dobré zpětné vazby, jejíž dokladem je dopis profesora Cornelia Gemmy z 19. července 1574 a dopis Hájkova přítele, císařského doktora, matematika a astronoma Pavla Fabritia. Zajímavé je, že švýcarský protestant a zakladatel novodobé fyziognomie Jan Kašpar Lavater, který žil v 18. století, Hájkovo metoposkopické dílo znal také,⁹⁵ což poukazuje na fakt, že bylo známé v intelektuálních kruzích ještě dlouho po jeho smrti.

Jaroslav Slípka ve své studii *Tadeáš Hájek z Hájku a jeho „Metoposkopie“* upozorňuje, že je Hájek v tuzemské i zahraniční literatuře označován za jednoho ze zakladatelů fyzické antropologie, neboť se ve svém díle zabíral mezi prvními Čechy typologií člověka. „Považovat Hájka za antropologa by bylo asi tak pošetilé, jako považovat alchymisty za chemiky, nebo astrology za astronomy a šamany za lékaře. Ale tak jako třeba alchymisté jsou produktem své doby, ale představují vývojový stupeň chemie, tak je třeba dívat se na Hájka z tohoto historického hlediska.“⁹⁶ Přesto však jeho zájem o metoposkopii, který se nám může z dnešního pohledu jevit jako nepochopitelný, souvisí s kosmologickým názorem Tadeáše Hájka z Hájku, jenž byl přesvědčen, že vše spolu souvisí a vše splývá v jeden organický celek. Jinými slovy věřil podle hermetických zvyklostí, že „ten vrchní svět s tímto dolejší se víže zlatým tím homerickým řetězem.“⁹⁷

Hájkův rukopis je zajímavý také díky svým 49 dřevorytům neznámého autora, které jsou dokladem soudobé módy rozličných úprav vousů a vlasů. Zda měla vyobrazení lidských obličejů předobraz ve skutečných osobách z Hájkova okolí zůstává nezodpovězeno. Někteří

⁹² Kniha přísloví, kap. 17, verš 24. Český ekumenický překlad, který byl pořízen přímo z původních jazyků, jediný ponechal obsah verše použitelný pro naše účely.

⁹³ Hájek s vydáním svého spisu čekal na Cardana, po naléhání přátel však svůj spis vydal první, nejspíš aby Cardana podnítil k dalším krokům. Cardanova *Metoposkopie* však vyšla až po jeho smrti v roce 1663.

⁹⁴ Mezi českými humanistickými učenici není obvyklé, aby jejich práce byly překládány do cizích jazyků. Nicméně německý překlad se ani u příležitosti příprav výstavy o Hájkovi konané 17. září až 8. října 1975 v zrcadlové síni Klementina v Praze nepodařilo doložit.

⁹⁵ Viz jeho spis *Physiognomische Fragmente*.

⁹⁶ SLÍPKA, *Tadeáš Hájek z Hájku a jeho „Metoposkopie“*, s. 103.

⁹⁷ HÁJEK Z HÁJKU, *Minucy a Pranostyka M. Thadeásse Hagka z Hagku / k Létu Páně M.D.LXI*, (bez stránkování).

badatelé se dokonce domnívají, že ilustrace z titulní strany spisu je zřejmě druhým dochovaným portrétem Hájka, což se mi, při srovnání s portrétem z *Herbáře*, který vyšel ve stejný rok, jeví jako méně pravděpodobné.

Profesor Malý, který přišel s touto myšlenkou, považuje Hájka v dobovém měřítku za konzervativního badatele, popisujícího stav soudobé medicíny, již sám nerozvíjel.⁹⁸ Domnívám se, že navzdory předmětu jeho bádání byl Hájek vůči pověrám a nekalým praktikám spojeným s astrologií ve svých textech programově kritický. Navíc dle vlastních slov vycházel při sumarizaci teorie metoposkopie z vlastního pozorování,⁹⁹ což je příznačné také pro jeho práci na překladu *Herbáře*. Totéž lze konstatovat v souvislosti s jeho badatelskou metodologií na poli meteorologie či astronomie¹⁰⁰, kterou v této práci ponecháváme stranou. Pokud nahlédneme do záznamů Hájkových astronomických pozorování, můžeme vyvodit, že původně zastával geocentrický pohled na vesmír. Koperníkovy argumenty sice uznával, ale důvodem jeho skepse k heliocentrismu byla právě absence přímého pozorování.¹⁰¹

Z již zmíněného dedikačního listu *Epistola ad lectorem* můžeme také usoudit, že se Tadeáš Hájek z Hájku k ranému dílu, které sepsal ve svých pětadvaceti letech, stavěl o třicet let později s jistým odstupem. Zmiňuje se v něm, že svolil k tomuto druhému vydání se značným zpožděním na četné prosby a žádosti svého okolí.¹⁰² Je logické, že se Hájkovo smýšlení a vztah k astrologii na základě postupně nabytých vědomostí vyvíjely směrem ke kritickému přístupu. Dokládají to i výňatky z jeho textů, kterým se budeme věnovat v následujících podkapitolách.

⁹⁸ Viz SLÍPKA, *Tadeáš Hájek z Hájku a jeho „Metoposkopie“*, s. 103-104.

⁹⁹ HAGECIUS AB HAYEK, *Aphorismorum metoposopicorum libellus unus*, s. 21.

¹⁰⁰ Hájek patřil mezi malý okruh dobových astronomů, kteří se dokázali vymanit z dobových astrologických výkladů a hodnotit astronomické jevy na základě pozorování a jeho nepředpojatém vyhodnocování. ŠOLC, *Astronomie v díle Tadeáše Hájka z Hájku*, s. 35.

¹⁰¹ Z korespondence mezi Brahem a Hájkem je patrné, že Koperníkova teorie přiměla Hájka o geocentrismu nejprve zapochybovat a posléze jeho teorii aplikovat. Viz HÁJEK Z HÁJKU, HORSKÝ (eds.) *Dialexis*, s. 7.

¹⁰² Druhé vydání vyšlo roku 1584 ve Frankfurtu.

3.2. MINUCE, PRANOSTIKY A KALENDÁŘE

Již během studií ve Vídni se Tadeáš Hájek z Hájku začal věnovat tvorbě kalendářních příruček s pranostikami, označovaných jako *minuce*. Na následujících řádcích specifikujeme tento druh literatury a popíšeme, jaký k ní měl jako autor přístup.

V dobovém kontextu se jednalo o spotřební literaturu určenou široké veřejnosti, nabízející autorům možnost přilepšit si ke svým příjmům.¹⁰³ Většina kalendářů pocházela z per profesorů pražské univerzity, díky čemuž vznikla na této instituci funkce *universitatis astronomus*, která označovala osobu pověřenou sestavováním kalendářů. Mezi držitele tohoto titulu se řadil i Hájek.¹⁰⁴

Kalendáře zprostředkovávaly údaje o pohybu planet a stanovovaly dny vhodné pro léčebné procedury a zákroky, jako je pouštění žilou (lat. *minutio sanguinis*), od kterého se odvozuje i samotný název příruček. V 30. letech 16. století nahradily jednostránkové minuce kalendáře knižního formátu s širším obsahem. Postupně kalendáře nabízely volné místo pro poznámky a autoři v nich zaznamenávali a komentovali také historické události.¹⁰⁵

Podle Hájkova názoru bylo sestavování minucí odbornou činností, a nezapomínal klást důraz, jak je pro humanistické učence obvyklé, na jejich vzdělávací funkci. Ve svém spisu *O některých předešlých znameních nebeských a úkazích v povětrí, a o kometě tohoto roku 1580* upozorňuje na opodstatnění kalendářů, které původně sloužily k označení svátků. O něco později začaly kalendáře uveřejňovat také jména svatých a mučedníků. „A podívejme se,“ rozčiluje se nad astrologickými předpověďmi v tomto spise Hájek, „jak oni věštcové hanebně přetvořili kalendáře! Vynechavše jmen svatých a jiných státu užitečných věcí, vložili do nich nesmyslné a rouhavé své tlachání.“¹⁰⁶

Hájek vydává v letech 1550 až 1555 minuce ve Vídni a poté v letech 1554 až 1571 v Praze a v dalších městech střední Evropy, kde pobývá. Dochovány jsou minuce z let 1553, 1554, 1558, 1561, 1564, 1565, 1567, 1568, 1570 a 1571.¹⁰⁷ V kalendáři na rok 1558 zavádí novinku, jakou je označení dnů příhodných k různým hospodářským činnostem a novátorsky vynechává

¹⁰³ Viz SVATOŠ, *Tadeáš Hájek z Hájku a pražská univerzita*, s. 30.

¹⁰⁴ Viz MOLLEROVÁ, *Česky psané kalendáře vydané na přelomu 16. a 17. století*, s. 47.

¹⁰⁵ Viz Tamtéž, s. 46-49.

¹⁰⁶ PURKYŇE, KREJČÍ a kol, *Tadeáš Hájek z Hájku (Thaddaeus Hagecius ab Hayek, též Th. Nemicus)*, s. 218.

¹⁰⁷ Viz MOLLEROVÁ, *Česky psané kalendáře vydané na přelomu 16. a 17. století*, s. 63.

značení astrologických aspektů. Jeho inovativní přístup se však nesetkává s dobovým pochopením a minuce z let 1564 a 1565 opět aspekty uvádí.¹⁰⁸ V tomto období Hájek odjíždí do Uher, kde nastupuje jako vrchní lékař českého stavovského vojska, se kterým cestuje po střední Evropě. Minuce z roku 1566 je již psaná v Rábu (Győr), ta z roku 1568 ve Vídni a minuce pro rok 1570 je psána v Prešpurku (Bratislava).¹⁰⁹

Přestože Hájek vydává minuce zejména z pragmatických důvodů,¹¹⁰ otiskuje do nich jak své postoje týkající se odmítání pověr, tak i kritické poznámky k soudobým tématům.¹¹¹ Jeho předmluvy k čtenářům se často nesou v mravokárném duchu. Například předmluva minuce z roku 1561 se věnuje důstojnosti člověka stvořeného k obrazu Božímu. V roce 1564 Hájek navádí čtenáře k vlastenectví a také kritizuje útoky z vlasti před nepřitelem. V roce 1567 předestře svou teorii, že Bůh sesílá nebeská znamení jako výstrahu lidstvu. To se má kát, neboť jedině tak se vyhne trestům a utrpení, která tato znamení prorokují. V minuci vydané následujícího roku Hájek označuje za největší zlo náboženskou nesnášenlivost. Argumentuje proti intoleranci tím, že jakékoliv náboženství udržuje lidi ve svornosti a společné lásce.¹¹²

Hájek, s ohledem na cílovou skupinu minucí, využívá expresivních jazykových prostředků, obzvláště v pasážích věnovaných kritice soudobých společenských jevů. Emanuel Michálek v časopise *Naše řeč* tyto rysy připisuje popularizačním aspektům kalendářové literatury. Jako příklad dokládá pasáž, kterou Hájek věnoval popisu dobové módy: „tento v podkasané sukničce jako karetní zpodníček se vytrásuje, jiný v tureckém, onen v uherském aneb tatarském kloboučku aneb oděvu se vypíná... Jiný opět těmi nepoctivými zplundrovanými jako jiná potvora se zpotvořuje (tj. širokými kalhotami na újmu své cti) a v nich se klepeštuje (tj. namáhavě pohybuje).“ Pokračuje řečnickou otázkou: „my velmi pyšně honosíme se našich předkův cností... Co pak po nás řeknou potomci naši, staráme-li se o to?“¹¹³

Kromě jazykových specifik je zajímavá i samotná struktura obsahu těchto astrologických příruček. Za vzor nám poslouží *Minucí a pranostika Doktora Tadeáše Hájka z Hájku k létu páně 1568*. 130 stránková minuce se skládá z titulní strany s názvem a rytinou Maxmiliána I., kterou následují vstupní paratexty. První z nich se věnuje početnímu stanovení roku, následuje přehled symbolů jednotlivých znamení zvěrokruhu (*Naučení dvanácti znamení*) a dalších

¹⁰⁸ Viz SMOLÍK, *Mathematikové v Čechách od založení university Pražské až do počátku tohoto století*, s. 62.

¹⁰⁹ Viz Tamtíž, s. 63-64.

¹¹⁰ Viz SVATOŠ, *Vztah Tadeáše Hájka k praxi*, s. 172.

¹¹¹ Viz MICHÁLEK, *K českým spisům Tadeáše Hájka z Hájku*, s. 87-89.

¹¹² Viz VETTER, *Tadeáš Hájek z Hájku*, s. 173.

¹¹³ MICHÁLEK, *K českým spisům Tadeáše Hájka z Hájku*, s. 89.

charakteristik (jednotlivé fáze Měsíce, značky pro pouštění žilou, setí atp.), kterými jsou dále označeny jednotlivé dny v roce. Stěžejní částí je samotné kalendárium s uvedenými svátky, jež uzavře text *Chceš-li také věděti, kdy máš co dělati pod jedním každým znamením*, který připomíná horoskopy v dnešním slova smyslu. Další část minucí nabízí tyto texty: *O spojení aspektů/nejprve o spojení Saturna, O pouštění krve, Pranostika doktora Tadeáše Hájka z Hájku k létu páně M.D.LXVIII*. Pranostika samotná je vždy uvozena předmluvou, tato konkrétní je věnována příčinám proměn a zkáz království, měst a obcí. Následuje tradiční součást všech minucí dedikace, kterou Hájek věnuje: „Urozenému panu Mikulášovi Walterovi z Waltršperku, ¹¹⁴ jeho milosti císařskému radovi a sekretáři království Českého, příteli a bratru svému zvláště milému/Tadeáš Hájek z Hájku Doktor/Pozdravení s vynšovaným všeho dobrého vzkazuje.“¹¹⁵ Samotná pranostika je členěná do podkapitol: *O Pánu Bohu, O smrti pod-letní, O smrti letní, O smrti pod-zimní, O smrti zimní, O úrodách, O nemocech, O zatmění Slunce, O království Českém, O Turcích a Druhá strana pranostiky o proměnách povětří každého měsíce*. Pranostika z roku 1567 obsahovala navíc také informace o tom, kdy budou v českých městech probíhat tradiční jarmarky. V souladu s běžnými zvyklostmi nechybí ani závěrečná informace o vytištění minuce na starém městě pražském u nakladatele Jiřího Melantricha z Aventina, ale chybí zde jeho znak.¹¹⁶

Navzdory tomu, že se zachovalo velké množství Hájkových minucí, dodnes čekají na svůj důkladný rozbor. A to, jak v evropském měřítku¹¹⁷, tak v rámci tuzemské produkce. Prací, která komparuje jeho tři kalendářní příručky, je disertační práce Marie Mollerové s názvem *Česky psané kalendáře vydané na přelomu 16. a 17. století*. Ivo Kořán publikoval rozbor Hájkových poznámek ve vydání efemerid Johanna Battisty Carelliho, které dokazují jeho zájem o určování příznivého času pro zakládání a stavbu měst či domů.¹¹⁸ Zprávy o tom, zda sám vytvořil nějakou obdobnou astrologickou předpověď, však nemáme k dispozici. Kalendářní příručky jsou často opomíjeným historickým zdrojem. Předchozí představení formy i obsahu kalendářních příruček přibližuje strukturu soudobých spisů rozličného druhu. Hájek se jako příkladný humanista snažil do svých minucí otisknout vlastenecké, výchovné a morální apely. Hájkovy minuce

¹¹⁴ Tento rytíř významného postavení nechal po své smrti zřídit stipendijní nadaci pro nemajetné studenty Karlovy Univerzity utrakvistického vyznání.

¹¹⁵ HÁJEK Z HÁJKU, *Minucy a Pranostyka Doktora Thadeásse Hágka z Hágku, K Létu Páně: M. D. LXVIII*, s. 72.

¹¹⁶ Viz Tamtéž.

¹¹⁷ Srov. PETRÁŇ, *Vztah Tadeáše Hájka k praxi*, In Tadeáš Hájek z Hájku, s. 171.

¹¹⁸ Viz KOŘÁN, *Knihy efemerid z bibliotéky Tadeáše Hájka z Hájku*, s. 221.

reflektují soudobou knižní kulturu, společenskou atmosféru, náboženské pnutí, víru v astrologii a střetávání se s astronomickými a jinými poznatky doby.

3.2.1. HÁJEK JAKO ARBITR GREGORIÁNSKÉ REFORMY KALENDÁŘE

Vydávání minucí nabízelo díky své popularitě kromě dobrého výdělků také možnost proslavit se. Díky čemuž se vydávání minucí věnovalo nepřeborné množství autorů, kteří však nebyli v oblasti astrologie potažmo astronomie dostatečně erudovaní. Tadeáš Hájek z Hájku se proto od roku 1572 raději věnoval činnostem, které považoval za serióznější.¹¹⁹ Přes viditelné zakolísání ve víře v astrologii se přesto ke kvalitám kalendářních příruček vyjadřoval de facto až do své smrti.

Velký zmatek v oblasti vydávání minucí přinesla v 80. letech gregoriánská reforma kalendáře. Papež Řehoř XIII. se rozhodl roku 1582 pro reformu stávajícího juliánského kalendáře. Pontifik byl nucen řešit posun data jarní rovnodennosti, které se stále více přibližovalo k začátku roku, a tak vydal pokyn k vypuštění deseti kalendářních dnů. Díky tomuto opatření, ke kterému vyzval papežskou bulou *Inter gravissimas*, posunul jarní rovnodennost zpět na datum 21. března, na který připadala v roce 325, kdy byl na Prvním nikajském koncilu oficiálně přijat juliánský kalendář. Dále Řehoř XIII. stanovil za přestupné roky ty, které jsou dělitelné 400, díky čemuž eliminoval na dalších 3300 let odchylku rovnodennosti pouze na jeden den.¹²⁰

Gregoriánská reforma kalendáře nebyla po Evropě přijata ve stejnou chvíli. I v této záležitosti sehrála svou roli reformace, neboť protestantské státy vnímaly akceptaci nového kalendáře jako akt podřazenosti papežské vůli. V Českých zemích reformu mandátem vyhlásil císař Rudolf II. již 3. prosince 1583. Díky němu na našem území došlo mezi protestanty a katolíky k rozepřím o jména českých světců, která budou uváděna v kalendářích.¹²¹ V platnost měl být mandát

¹¹⁹ Od tohoto roku se téměř výhradně soustředí na astronomickou problematiku. Viz HÁJEK Z HÁJKU, HORSKÝ (eds.) *Dialexis*, s. 4.

¹²⁰ Viz HLADKÝ, *Tadeáš Hájek z Hájku a gregoriánská reforma kalendáře*, s. 55.

¹²¹ Viz MOLLEROVÁ, *Česky psané kalendáře vydané na přelomu 16. a 17. století*, s. 48.

uveden od 1. ledna 1584. V témže měsíci císař požadoval vypuštění oněch deseti dnů, a to konkrétně mezi 6. a 16. lednem.¹²²

Tadeáš Hájek z Hájku přichází na scénu ve chvíli, kdy jej pověří k reformě nedůvěřiví moravští stavové, aby z pozice uznávaného českého astronoma a předního znalce českých kalendářů připravil k tomuto tématu posudek. Spis *O reformaci kalendáře dobrého zdání pana doktora Thadyáše Hájka z Hájku odeslané do sněmu JMtem páním Moravanům*, který Hájek sepsal pro účely stavovského sněmu, se nám zachoval v knize Marka Bydžovského z Florentina *Diararia sub Rudolpho rege*. Díky otištění Hájkova dobrozdání v Časopise Českého musea království Českého z roku 1902 si můžeme tento text, který tuzemští badatelé považují za cenný, neboť „se jedná o jediný zachovaný odborný posudek kalendářní reformy, sepsaný českým autorem,“¹²³ přiblížit.

V úvodu Hájkova posudku je věnován prostor pro opodstatnění potřebnosti reformy. Glosuje také, jak lidé nelibě nesli nařízení reformy a kolik nepochopení a odmítání se kolem ní rozšířilo. „Na vlastní uši nemálo toho jsem slyšel, kam uplynul, kam se podívá ten všecken čas desíti dní, anobř sme i my toho času se poděli, zda-li sme živi čili mrtvi, čili někam vtrženi do přednebí neb do předpekli aneb do třetí nebe, jako sv. Pavel a po těch desíti dnech světu zase navracení?“¹²⁴ Hájek zdůrazňuje, že se jedná o akt společenské domluvy a vysvětluje, že předmětných deset dní se nikam nepodělo a plynutí času jejich vynechání neovlivnilo. „Drží zajisté rok v sobě 365 dní a 6 hodin ne zcela plných, ale míně 11 minut, téhož totiž pátého dílu téměř jedné hodiny. My pak v těch dvanácti stech letech zouplna bravši šest hodin a ve čtyřech letech jeden celý den, kterýž přičítal se roku pátému, a ten rok jsa delší o celý den, sloul a slove přestupný, což jest vejš počítáno nežli náležito bylo, totižto o těch jedenácte minut každého roku, od času Nicejského concilium až do nynějšího přineslo těch deset dní zbytečných, kteréž se v nynější reformaci snímají aneb překládají a to až na konec, aby čas nynější . . . na způsob Nicejského concilium veden byl a hod velikonoční i jiní svátkové z místa svého více nehýbali.“¹²⁵

Ve svém spise obhájuje iniciátora reformy s důrazem na fakt, že papež není příčinou žádného nepokoje, neboť reforma byla požadována dávno. Středobodem byly stížnosti na nesrovnalosti

¹²² Viz DVORSKÝ, *Dobré zdání Tadyáše Hájka z Hájku o opravě a zavedení nového kalendáře papežem Řehořem*, s. 302.

¹²³ HLADKÝ, ŠOLC, *Tadeáš Hájek z Hájku a gregoriánská reforma kalendáře*, s. 56.

¹²⁴ DVORSKÝ, *Dobré zdání Tadyáše Hájka z Hájku o opravě a zavedení nového kalendáře papežem Řehořem*, s. 303.

¹²⁵ HLADKÝ, ŠOLC, *Tadeáš Hájek z Hájku a gregoriánská reforma kalendáře*, s. 56.

kolem slavení velikonočního hodů, který se za oněch dvanáct set let odchýlil o dva až pět týdnů. V tento moment Hájek projevuje svůj badatelský a nadkonfesijní odstup vůči reformě.¹²⁶ Zajímavé je, že se Hájkovi daří vmísit do argumentace k slavení velikonočního hodů i nejvyšší hermetickou autoritu. „To pak ustanovení učinil původem nějakého učitele církevního Herma, kterémuž skrze anděla Páně v způsobu a oděvu pastýře zjeveno a od téhož vynešeno, že pascha v den nedělní má být slavena.“¹²⁷

Hájek měl ke gregoriánské reformě kalendáře i několik kritických připomínek a v jistých ohledech jí považoval dokonce za nedostatečnou. Novému kalendáři vytýkal, že se neshoduje se skutečnou astronomickou fází Měsíce, díky čemuž je reforma, řečeno autorovými břitkými slovy: „starého pláště flekování, aneb zetlelé zdi vydynchování“¹²⁸. Podle Hájka bylo v rozporu s logikou, aby se reforma vracela ke kalendáři ze 4. století, místo aby se pokusila o návrat ke kalendářové situaci z dob života Ježíše Krista. Dokonce se domníval, že z praktického hlediska je vypouštění deseti dnů mnohem komplikovanější, než ukotvení rovnodennosti na datum 10. či 11. března s tím, že bude nadále korigován posun za pomoci přestupních dní.¹²⁹

Navzdory svým výhradám však přijetí kalendáře doporučuje. Věcně konstatuje, že papež od svého záměru jistě neustoupí. „Protož za dobrou věc a užitečnou býti uznávám, aby z společného snešení což nejdříve dotčený kalendář od nás přijat a vyhlášen byl, a záповěď se stala, aby více žádných minucí a kalendářův mimo tento reformovaný a od země přijatý vydáváno a do země uvozováno nebylo. A ihned všemu nesrozumění konec bude, nebo lidé všickni, jakž jim minucí ukazovati bude, tak se říditi budou.“¹³⁰

Kromě oficiálního mandátu přijetí gregoriánské reformy se císař Rudolf II. pokusil zajistit její uvedení do praxe tak, že udělil výlučné privilegium k vydávání kalendářů Petru Kodocillovi z Tulechova. Před jejich vydáním nařídil pražskému arcibiskupovi Zbyňkovi Berkovi z Dubé, aby kontroloval správnost uvádění všech náboženských svátků. Těsně před smrtí byl Hájek císařem pověřen, aby dohlédl na jejich astronomickou správnost, což mu přineslo nemálo obtíží.¹³¹

¹²⁶ Viz HLADKÝ, ŠOLC, *Tadeáš Hájek z Hájku a gregoriánská reforma kalendáře*, s. 57.

¹²⁷ DVORSKÝ, *Dobré zdání Tadyáše Hájka z Hájku o opravě a zavedení nového kalendáře papežem Řehořem*, s. 474.

¹²⁸ HLADKÝ, ŠOLC, *Tadeáš Hájek z Hájku a gregoriánská reforma kalendáře*, In Tadeáš Hájek z Hájku, s. 57.

¹²⁹ Viz Tamtéž.

¹³⁰ DVORSKÝ, *Dobré zdání Tadyáše Hájka z Hájku o opravě a zavedení nového kalendáře papežem Řehořem*, s. 482.

¹³¹ Viz HLADKÝ, ŠOLC, *Tadeáš Hájek z Hájku a gregoriánská reforma kalendáře*, s. 59.

3.2.2. HÁJEK JAKO CENZOR ČESKÝCH KALENDÁŘŮ

Do kalendářních příruček se díky neodbornosti autorů dostávaly zásadní astronomické chyby, které dráždily dobové učence. Rudolf II. se proto rozhodl pověřit v roce 1597 Tadeáše Hájka z Hájku, aby prověřil všechny v Praze vydávané kalendáře a předložil o nich císaři zprávu. Hájek dlouhodobě poukazoval na ty, kteří měli z dobových pověr a předsudků vynikající živobytí. Již ve své *Dialexis* se vůči jejich praktikám vymezoval a vysvětloval svůj vztah k astrologickým výkladům: „... pakli jsem sám kdekoliv něčeho z hvězdosloví vykládal, nemám býti považován proto za podobna oněm lhářům... Vždy se zdržuju zvláštního věštění, poněvadž bych takto velmi snadně na se uvalil zášť a spravedlivý hněv jiných, ačkoliv nepopírám, že se hvězdář i "specialius" pronesti může, ne snad na základě vědy, nýbrž umělou kombinací. Ačkoliv neschvaluju předpovídání vůbec, nejsem proti mírným a střízlivým úsudkům, vzatým z ukrytých pokladů přírody a neodporujícím slovu božímu...“¹³²

Hájek se zhostil svěřeného úkolu s takovou vervou, že z jeho počínání vzešly hned v úvodu spory. Při příležitosti, kdy po mladém tiskaři Janovi Jakubovi Otmarovi Dačickém požadoval vydaný kalendář ke kontrole, se s ním podělil o několik kritických připomínek na jeho adresu. Dačický si však výstup nenechal líbit a na Hájka si stěžoval, načež císařská kancelář vydala dekret povínající tiskaře odnést exempláře všech nově vytištěných kalendářů, minucí a pranostik do domu Tadeáše Hájka z Hájku a Dačickému za tuto stížnost byly uděleny tři dny vězení.¹³³

Nakladatelé minucí byli z nových dekretů roztrpčení a obrátili se na pražského arcibiskupa, aby se za ně přimluvil. Ohrazovali se, že podle dřívějšího císařského nařízení předkládali rukopisy kalendářů ke schválení již jemu a nyní se po nich chce, aby již natištěné a prodávané kalendáře odevzdávali cenzorovi Hájkovi. Obrátili se také přímo na nejvyššího kancléře Jiřího Bořitu z Martinic, aby zasáhl, přičemž jedním z klíčových argumentů byly i možné konfesní spory. Nesouhlasili, aby příslušník Jednoty bratrské, za kterého Hájka považovali,¹³⁴ hlídal správnost kalendářů katolíkům a utrakvistům, jimž by mohl: „...na potupu některé svátky z kalendáře vyvrhnouti, jako se to na onen čas stalo za dobré paměti pana Martina arcibiskupa, když tž

¹³² SMOLÍK, *Mathematikové v Čechách od založení university Pražské až do počátku tohoto století*, s. 75.

¹³³ Viz DVORSKÝ, *Tadyáš Hájek z Hájku*, s. 236.

¹³⁴ Z jakého důvodu jej tiskaři považovali za příslušníka Jednoty bratrské se můžeme pouze dohadovat. Nejspíš se mohlo jednat o důsledek apologetického spisu, který Hájek sepsal v obraně proti Hederikovým útokům.

Tadyáš z Hájku, davše kalendář bez jména autora tlačit, v něm slavnost Těla božího vypustil. Vidí se nám, že by se on Tadyáš již k starosti spokojiti a podle svého dávného odřeknutí kalendářům jiným zanechatí mohl.“ Kromě zbytečnosti dvojí kontroly kalendářů, na kterou se snažili nakladatelé poukázat neopomněli Hájka v očích Bořity z Martinic znevažovat. „Chce-li pak on Tadeáš aneb ta jiná osoba autory těch kalendářů na svůj náklad sem citovati a s nimi v čem spor držeti aneb je naříkati, tj. při jeho vůli, my v to vkračovati nemůžeme; než jsme té naděje, že každý autor svou práci bude věděti jak zastávati. Toho toliko při V. Kn. M. vyhledáváme a pokorně žádáme, že nás takovou věcí jemu Tadeášovi nenáležitou pro ujiti dalších zbytečností a daremných zaneprázdnění stěžovati dopustiti neráčíte, nýbrž jeho v tom, aby se k starosti a před těmito božími hody spokojil a lidí neturboval, což Bratřím tichého ducha nenáleží, dostatečně napomenouti ráčíte.“¹³⁵ Byť byl Hájek tímto úkolem oficiálně pověřen císařem, pokoušeli se nakladatelé kromě obepisování autorit také dalšími způsoby pozdrzet odevzdání kalendářů k jejich revizi.

Nejmarkantnější spor vedl Hájek s farářem Albinem Mollerem, jehož populární kalendáře označil za „nejbludnější a nejzmotanější“¹³⁶. Mollerovy kalendáře patřily mezi nejrozšířenější na našem území, jenže byly vydávané stále po vzoru juliánského kalendáře. Hájek jim vytýkal také špatné překládání názvů nových Měsíců i smyšlené zatmění Slunce. Moller označoval gregoriánskou reformu kalendáře za židovskou a zpupně jí odmítal uznat. Hájek tak vydal zákaz k šíření jeho kalendářů i traktátu, který Moller na toto téma před šesti lety česky a německy vydal.

Hájek měl také výhrady, byť méně závažné, k dalším sedmi česky vydávaným kalendářům. Ve své zprávě adresované císaři uvádí: „nemnoho mají cum arte činiti a některé zhola nic, praktiky jich jsou churavé a hubené, málo na nich omastku, zvláště které sou od těch nadutých všetečných impressoříkův přeloženy aneb zmustrovány, jako jest kalendář s praktikou jakéhosi Hroma, Kostnera a některé jiné, v nichž žvanic a tlachů daremných o přerozličných věcech nadpříliš, a až ku podivu, kde těch marností ti lidé nasbírají aneb ký Veles jim jich našepce... ledakdos a ledajakýs lejk impressor kalendáře a pranostiky vydává, ješto ani abecedou astronomskou neproplákl zubův“¹³⁷. Hájek byl rozhořčen nekompetentností těchto autorů. Stěžejním problémem však bylo, že koncoví uživatelé kalendářů byli naprosto zmateni v tom,

¹³⁵ DVORSKÝ, *Tadyáš Hájek z Hájku*, s. 237.

¹³⁶ Tamtéž, s. 241.

¹³⁷ Tamtéž, s. 238.

kterých se mají držet. Hájek proto přišel s návrhem svěřit pražské univerzitě kontrolu astronomické správnosti všech kalendářů.

Rudolf II. poslal Hájkovo dobrozdání arcibiskupovi s doporučením, aby byl Hájkův návrh přijat. Ten však vrátil císaři odmítavé stanovisko: „Jest ovšem tak, že nemalí bludové v těch kalendářích neb minucech se shledávají, jakž jsem předešlého času oustně VMCské to přednášel a oznamoval, ale to vše z těch dvou příčin pochází, předně, že knihařové a impressorové kalendářův a minucí, kteréž tisknou podle dekretu VMCské přede mne neb ty, kteréž jsem k tomu nařídil, přednáseti nechtějí a zanedbávají; druhé, jak jest Tadeáš Hájek začal se toho ujímati a toliko svým, kterýchž on sobě oblibuje a s ním se u víře srovnávají, kalendáře ne bez dobrého užitku a merkancí své tlačiti dovoloval.“¹³⁸ Arcibiskup si sice postěžoval na přístup tiskařů, ale neopomněl opět upozornit na Hájkovo náboženské smýšlení. „On může nějakou zběhlost strany hvězdárství míti, však já maje sobě od VMCské tu prvé danou moc, ty lidi jsem k tomu obral, kteří tak dobře jako on tak na měsícův srovnávání, jako dnův a svátkův pokládání se rozumějí. A zvláště pak, jsouce on člověk spletený u víře, o svátcích, postech a jiných křesťanských povinnostech málo smýšlející a jich nedržející, jakož jest toho dokázal v svých kalendářích předešlých, že svátku Božího těla, kterýž věrní křesťané mnoho a velice sobě váží, on potupně na týž den vypustil, a summou všeckna direkci evangelium, postův, svátkův, suchých dní a měsícův srovnání ve všem křesťanstvu duchovním se zanechává: té také jsem naděje k VCMské, že toho tak při starobylém způsobu milostivě zůstaviti, abych já se jakym spletencem u víře v tom spravovati měl, jesto se tu svědomí mého dotýče, prosím, že mne toho zbaviti ráčíte.“¹³⁹ Arcibiskup vyličil Hájka, jako člověka vlažného k víře. Není zřejmé, proč Rudolf II. nakonec vyhověl arcibiskupově žádosti, víme však, že toto politické rozhodnutí zapříčinilo, že Mollerovy i další chybné kalendáře vycházely nadále. Hájkovi císařem udělená role cenzora přinesla další z řady profesních sporů. Touto epizodou si ztrpčil poslední roky svého života, během kterých byl mezi tiskaři personou non grata. Nám však pomůže objasnit, proč mnozí současní badatelé označují Hájka za příslušníka Jednoty bratrské a dokreslit, jak soudobé náboženské klima ovlivňovalo všechny aspekty jeho práce i to, jak byla přijímána.

¹³⁸ DVORSKÝ, *Tadyáš Hájek z Hájku*, s. 239.

¹³⁹ Tamtéž, s. 240.

3.3. HERBÁŘ

Tadeáš Hájek z Hájku je nejčastěji zmiňován v souvislosti s překladem Matthioliho *Herbáře, jinak Bylináře velmi užitečného*, který je jednou z nejreprezentativnějších knih soudobého knižního trhu.¹⁴⁰ Spíše než vědecký přínos Hájkův, hodnotí dnes odborná literatura obecně osvětový význam překladu *Herbáře*.¹⁴¹ Hájkův *Herbář* reprezentuje na svou dobu konzervativní badatelský přístup, který stále vychází z medicínského pohledu a područenství botaniky lékařství. Progresivnější botanická díla se v druhé polovině 16. století již soustředí na morfologii a metodologii a odvrací se od tvorby čistě encyklopedických kompendií. Za první dílo, které na našem území osamostatňuje botaniku od medicíny, je považován *Methodi Herbariae libri tres*, vydaný roku 1592 Adamem Zalužanským ze Zalužan. Do vydání Hájkova překladu byl na našem území nejrozšířenějším herbářem první česky psaný spis *Knieha lekarska, kteráž slowe herbář aneb zelinář* Jana Černého z roku 1517.¹⁴²

Originální verze *Herbáře* Petra Ondřeje Matthioliho, rodáka z italské Sieny, vyšla deset let před jeho příchodem do Prahy, kde působil jako osobní lékař Ferdinanda Tyrolského a později také císaře Maxmiliána II. Matthioliho *Herbáře*, který vlastně byl samostatným komentářem ke klasickému antickému dílu Dioskurida, bylo mezi lety 1544 až 1561 prodáno v latinské a italské verzi v počtu 32 tisíc kusů.¹⁴³ Překlad do češtiny, polštiny, němčiny, latiny či dokonce litevštiny umožnil jeho rozšíření na knižním trhu nejen ve střední Evropě.

Jednou z nejpodstatnějších složek přípravy *Herbáře* bylo vyhotovení botanicky přesných dřevořezů, zachycujících všechny popisované rostliny v poupěti, květu i plodu. Hájek připravoval předlohy dřevorytů¹⁴⁴ a kritizoval Černého za to, že grafiky v jeho herbáři vůbec neodpovídaly skutečnosti.¹⁴⁵ Díky vysoké úrovni vědecké ilustrace a knihtiskařské výpravy patří Hájkův *Herbář* na vrchol vědecké knižní produkce své doby.

Dobové překlady byly volnějšího charakteru, než jak jsou pojmány v současnosti.¹⁴⁶ Hájek z originální předlohy dokonce vynechal některé části, například ty věnující se exotickým

¹⁴⁰ Viz BENEŠ, *Čas života Tadeáše Hájka z Hájku osobnost, doba, prostředí*, s. 7.

¹⁴¹ Viz PETRÁŇ, *Vztah Tadeáše Hájka k praxi*, s. 172.

¹⁴² Viz Tamtéž; MATTIOLI, HÁJEK Z HÁJKU, *Herbář, jinak Bylinář velmi užitečný*, s. 21.

¹⁴³ Viz VĚTVIČKA, *Tadeáš Hájek z Hájku jako botanik*, s. 95.

¹⁴⁴ Viz HORSKÝ, *Kepler v Praze*, s. 34.

¹⁴⁵ Viz MATTIOLI, HÁJEK Z HÁJKU, *Herbář, jinak Bylinář velmi užitečný*, s. 21.

¹⁴⁶ Viz VĚTVIČKA, *Tadeáš Hájek z Hájku jako botanik*, s. 96.

roślinám, a naopak větší pozornost věnoval rostlinám střední Evropy. Samotný text navíc rozšířil o svá poznání získaná pečlivým pozorováním rostlin a popsal účinky bylin při terapeutickém užití. Konec konců z toho, co o Hájkově lékařské praxi víme je patrné, že považoval za stěžejní léčbu drogami. O tom nakolik se věnoval anatomii, zmínky nemáme.¹⁴⁷

Lékařský humanismus vycházel, stejně jako mnohé další disciplíny, z filologického podhoubí vytvářeného setkáním s antickými texty. Hájek se v *Herbáři* často odkazuje na starověkého lékaře Galéna, který propojuje čtyři tělesné tekutiny s čtyřmi zmíněnými elementy. Akademický galenismus byl společným klasickým zdrojem pro soudobé lékaře. Přestože od předsokratovské nauky o živlech bylo postupně opouštěno, v renesančním lékařství, a zejména pak v alchymii a astrologii, jí bylo stále věnováno dostatek pozornosti.¹⁴⁸

Stejně jako jiné oblasti Hájkova zájmu je jeho znalost rostlin prodchnuta, jak filozofickými a teologickými, tak také astrologickými souvislostmi. „Item nebylo by zle, aby jeden každý znal každých bylin influenci to jest zvláštní vlitou v sobě od paprskův hvězdných moc, a podle nich je trhal a kopal. Nebo každá bylina rovně jako člověk jest jistému znamení a hvězdám poddána, od nichž moc svou bere a přijímá.“¹⁴⁹ Čtenářům klade na srdce, aby se vzdělali v tom, kdy a jak starou bylinu trhají a jakým způsobem jí mají uskladňovat. Výjimečnou moc „od Pána Boha“, ale zejména také od hvězd, připisuje také kamenům. „A já mám jeden lék v způsob syreckův udělaný a jistý čas podlé influenci nebeské zpečetěný pečeti naschvál udělanou, na níž stojí Serpentarius na Štíru, tím všim způsobem a posuňkem, jakž na nebi od astronomův se býti podkládá. Ten lék v jisté míře přijatý jest divné, znamenité a tajné moci proti jedu a trávení, a tu moc má z nebe od hvězd sobě danou.“¹⁵⁰

Hájkův text je kromě cenného zachycení obrazu praktik středoevropského lékařství¹⁵¹ okořeněn řadou komentářů, jejichž pozornost je věnována lidským návykům, které podtrhují čtivost a popularizační esenci díla. Díky tomu můžeme Hájkův spis považovat také za zajímavý etnografický pramen.

V debatách o hodnotě Hájkova překladu *Herbáře* není sporu o tom, že obohatil tuzemské prostředí o kodifikaci botanického názvosloví. Ve své předmluvě se Hájek doznává k těžkostem, se kterými se po jazykové stránce musel vypořádat. „To pověděti mohu, že jsem

¹⁴⁷ Anatomie reprezentovala jeden z hlavních proudů renesanční medicíny.

¹⁴⁸ Viz MURPHY, *Reforming Medicine in Sixteenth Century Nuremberg*, s. 21.

¹⁴⁹ MATTIOLI, HÁJEK Z HÁJKU, *Herbář, jinak Bylinář velmi užitečný*, s. 20.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 19.

¹⁵¹ Viz NIKLÍČEK, *Hájek jako lékař a protomedik království českého*, s. 23.

práci nemalou i bedlivost o to měl, abych jakž nejvlastněji býti mohlo, jazykem našim českým jej vyložil a vypsal, což přineslo mi dosti těžkosti a nesnáze, maje slova a termíny lékařské, v českém jazyku prvé neobyčejné: nebo nic takového prvé v jazyku českém, ježto by poněkud ta slova obvyčejnější a známější byla, vydáno nebylo, krom herbáře starého českého. Protož mnohá slova v tomto herbáři budou se zdáti trochu odporná, drsnatá a snad někomu i nesrozumitelná: ale když vejdu vŭbyčej a v častější užívání, též nám potom známá a obvyčejná budou jako jiná. A nachází se, že předkové naši tak mluvili i psali, jichž jsem já následoval a toho předně šetřil, abych jazyk náš český v své vlastní a starobylé celosti zachoval, jej rozšířil a rozmnožil.“¹⁵²

Na český překlad a vydání Matthioliho *Herbáře* bylo vynaloženo značného úsilí i prostředků. Zajímavou motivací arciknížete Ferdinanda II. Tyrolského k podpoře vydání překladu Matthioliho *Herbáře* byla snaha zaměstnat mysl Čechů přírodní naukou, která by je odvedla od náboženských sporů.¹⁵³ Český sněm uvolnil na vydání během realizace celkem 550 kop grošů a finančně se podíleli i mecenáši z řad šlechticů, jakými byl Vilém z Rožmberka, Jan mladší i starší z Lobkovic, Jan z Waldštejna, Jáchym z Hradce a mnozí další, jimž bylo věnováno poděkování formou uveřejnění jejich rodových erbů v samotném *Herbáři*.

Hájkův český překlad vyšel pod názvem *Herbarz: jinak Bylinář . . . od Doktora Petra Ondřege Matthiola Senenského . . . nayprw w Latinské Ržeči sepsaný . . . na Českau Ržeč od Doktora Thadeásse Hágka z Hágku přeložený a wŭbec wssechnem wydaný. Při koncy přidano kratke naučenij a zpráwa o rozliczném Distyllowánij a pálenij Wod . . . Wytisstieno w Starém Miestie Pražském . . . Létha Pánie M.D.LXII.* v tiskárně pražského vydavatele Jiřího Melantricha z Aventýna. Ten se ujal také německého a latinského vydání. Melantrich přiložil k *Herbáři* i svou vlastní předmluvu, ve které se věnuje podle tradic paratextů lékařské literatury tématu vědění ve prospěch vlasti. „Na knihu tuto tak užitečnou a velmi pěknými figŭrami ozdobenou téměř svůj vsecek statček jsem vynaložil, ne pro svůj toliko samý užitek, ale více proto, abych svou prací lidem prospěti a vlasti mé poctivě posloužit mohl.“¹⁵⁴ Po technické stránce se jedná o precizní tiskařskou práci, která zachycuje téměř věrné obrazy rostlin a také podobiznu Matthioliho a jediný autentický portrét Tadeáše Hájka z Hájku.

¹⁵² MATTIOLI, HÁJEK Z HÁJKU, *Herbář, jinak Bylinář velmi užitečný*, s. 21.

¹⁵³ Viz VLČEK, *Dějiny české literatury I.*, s. 453.

¹⁵⁴ MATTIOLI, HÁJEK Z HÁJKU, *Herbář, jinak Bylinář velmi užitečný*, s. 331.

4. TADEÁŠ HÁJEK Z HÁJKU V KONTEXTU EVROPSKÉ INTELEKTUÁLNÍ SÍTĚ

Lékařská profese propůjčila Tadeáši Hájkovi z Hájku mimo obživy také vlivné společenské postavení. Pozice, kterou získal u císařského dvora, se nevztahovala pouze na lékařství, stal se také poradcem ve vědeckých otázkách a mohl nabídnout svým kontaktům mecenát Rudolfa II. a lukrativní pracovní místa.

Praha se díky vědeckým osobnostem a kontaktům s Wittenbergem, Lipskem, Norimberkem, Vídní, Vratislaví i Krakovem stala na sklonku století hlavním vědeckým i kulturním centrem střední Evropy. Nezastupitelnou, neřkuli nejvýznamnější roli na propojení Prahy s Evropou měl na vědeckém poli právě Hájek.¹⁵⁵ Důvodem, proč se nebudeme soustředit pouze na české prostředí, je tato zcela zásadní proměna postavení Prahy, která se stala přesídlením císařského dvora v roce 1583 jedním z politických center Evropy. Diplomová práce by měla reflektovat tento nově nabytý status a rozšíření politických, kulturních a vědeckých horizontů za geografické hranice.¹⁵⁶

Pokusíme se jít na následujících řádcích od pouhého konstatování dál a odhalit, jakou roli hrál Tadeáš Hájek v evropské síti intelektuálů. Nejprve se zastavíme u obecnějšího popisu soudobé intelektuální komunikace a následně si na konkrétních příkladech představíme jevy, které vytvářely vazby v rámci tohoto mezinárodního učeneckého konglomerátu. Popíšeme si také, jaké měl Hájek předpoklady pro získávání a udržování kontaktů, jaký byl jeho vztah k náboženským otázkám, literární kultuře i jaké měl vazby s anglickými intelektuály. Tato kapitola má ambice místy upozornit i na některé sociální transakce vytvořené těmito komunikačními a kulturními kanály napojenými na Tadeáše Hájka z Hájku.

Nelehkým úkolem bude stanovení klíče, podle kterého budou jednotlivé Hájkovy intelektuální kontakty klasifikovány. Rozsah této práce nám nedovolí se věnovat všem jeho vzbám, proto se pokusíme vybrat aktéry se vztahem ke střední Evropě a Anglii. Výběr kontaktů, které budou zmíněné, v této práci nebudeme členit podle jednotlivých vědních oborů. Jednak renesanční učenci se zpravidla věnovali více než jednomu oboru, což by skupiny kontaktů učinilo tak jako tak nepřehledné, ale předně jsme si stanovili, že téma kontaktů bude nazíráno optikou

¹⁵⁵ Viz HORSKÝ, *Kepler v Praze*, s. 38, 40.

¹⁵⁶ Viz BENEŠ, *Čas života Tadeáše Hájka z Hájku osobnost, doba, prostředí*, s. 11.

humanitních, nikoliv exaktních věd. Ke klasifikaci věd, jak jí známe dnes, dochází až během následujícího století, ale eliminace definic jednotlivých výzkumů a teorií, kterými jsou jednotlivé kontakty výlučné, nám dodá prostor k objasnění vazeb, pozic a principů, které stály za těmito intelektuálními kontakty. Klíčem pro klasifikaci jednotlivých kontaktů bude hypotéza, že vybrané kontakty spojují již v úvodní kapitole vyzdvižená témata jako vyznání, vzdělání a společensko-kulturní rámec. Tento předpoklad by mohl dopomoci k výběru kontaktů, které byly Hájkovy hodnotově a lidsky blízké.

4.1. INTELEKTUÁLNÍ KOMUNIKACE RENESANČNÍ DOBY

Jak již bylo zmíněno, nejvýznamnějším prostředkem intelektuální komunikace 16. století byla korespondence. Korespondence byla funkční alternativou knihtisku, který se stejně jako reformace, šířil do Čech z Německa. Centrem tiskařského průmyslu se logicky stala německá a švýcarská města, a tak střední Evropa stála v epicentru šíření vzdělanosti. S ohledem na ceny knih, nízký náklad, rychlost šíření¹⁵⁷ a dosavadní limity gramotnosti, byl hojně využíván potenciál letáků, které byly díky dřevořezným grafikám kombinovaným s jednoduchým textem v národních jazycích srozumitelné nejširší veřejnosti.¹⁵⁸

Intelektuálové této doby nejčastěji komunikovali v rámci mezinárodní sítě později označované jako *Republika dopisů* (fr. République des Lettres, ang. the Republic of Letters). Sdíleli s ostatními informace ohledně rozpracovaných a vydaných knihách, doporučovali si vzájemně studenty a kolegy, reflektovali stav na univerzitách, politiku i náboženské otázky. Prostřednictvím dopisů si vyměňovali například také výsledky lékařských pokusů nebo si vzájemně porovnávali astronomická pozorování. Tento druh komunikace často stíral hranice mezi veřejnou a soukromou korespondencí, a tak obsahují dopisy samozřejmě rodinné záležitosti i zdravotní stav adresátů. Republika dopisů jako intelektuální a sociální síť, stála na

¹⁵⁷ Viz SMOLKA, *K počátkům přátelství T. Brahe (1546–1601) a T. Hájka (1526–1600)*, s. 140.

¹⁵⁸ Viz HORNÍČKOVÁ, ŠRONĚK, *Umění české reformace (1380-1620)*, s. 335, 338.

reciprocitě. Ti, kteří se odmítali připojit k tomuto komunikačnímu kanálu, nemohli být „občany“ této pomyslné republiky.¹⁵⁹

Jednalo se o prostředek udržování intelektuálních přátelství napříč hranicemi. Tento druh komunikace byl pragmatický a často v humanistickém duchu stylizovaný, ale odrážel také dobové ideály a mravní principy.¹⁶⁰ Kultura psaní dopisů byla pěstována prostřednictvím různých příruček a návodů.¹⁶¹ Takto vycizelovaný dopis odráží, víc než se z dnešního pohledu může zdát, literární kulturu a étos doby.

Realita však přinášela do intelektuální komunikace také četné pomluvy, hanopisy a ostré polemiky. Ukázkovou konfrontaci tohoto typu zaznamenal sám Tadeáš Hájek z Hájku poté, co Hanibal Raymund z Verony vydal spis, který vyvrací Hájkovy poznatky z *Dialexis*: „Raymond ve svém spise, kterýž přeplněn jest nejhnusnějšími potupami a nestoudnými výsměchy, jichž zde pomímám, loučí se se mnou takto: ...na věky budiž závistníkem, nenasytnost, požeravost, vilnost, smilnost a obžerství... stálými budiž průvodčími tvými i zachovejtež tebe dobře mastného, tučného, lživého a líného spáče, vítaného cukrářům, záplatářům, řezníkům, sviňářům, oslařům, kuchařům, ovčákům a jiným toho druhu lidem nenáviděného, vznešeným, ušlechtilým, učeným mužům... kteříž by tě jako nejnečistšího zevlouna stálou a spravedlivou nenávistí pronásledovali...“¹⁶² Učenci se zaštiťovali tím, že bojují proti šarlatánství, plagiátorství či dokonce aroganci, často se však při boji za pravdu sami neštíteli sáhnout po urážení, lhaní a očerňování protivníků.

Další formou intelektuální komunikace bylo zakládání literárních kruhů. Literární kultura byla součástí humanistické cesty národnostní identifikace, která se ruku v ruce s tím otvírala národním jazykům. Byla také propojena s fenoménem patronátu a mecenášským systémem, který byl mimo jiné živnou půdou pro tzv. iniciační a kavalírské cesty po Evropě.¹⁶³ Literární kruhy sdružovaly komunity autorů, často propojených na základě rodinných vazeb, přátelství, společných politických či estetických hodnot. Členové kruhů si mezi sebou vyměňovali své rukopisy a spoluvytvářeli materiální podmínky pro literární produkci.¹⁶⁴

¹⁵⁹ Viz VAN MIERT, *The Republic of Letters*, s. 270.

¹⁶⁰ Tím je míněn kupříkladu patronát, kavalírství, ideál přátelství, společenská odpovědnost, ale i sofistikaovaná sebe prezentace.

¹⁶¹ Viz KASTNEROVÁ, *Evropská cesta a výpověď dopisů Formování Sidneyho intelektuální osobnosti*, s. 90.

¹⁶² VĚTVIČKA, *Tadeáš Hájek z Hájku jako botanik*, s. 101. Hájkův spis se jmenoval *Responsio ad virulentem et maledicum Hanibalis Raymundi Veronae, sub monte Baldo nati, scriptum*. SMOLÍK, *Mathematikové v Čechách od založení university Pražské až do počátku tohoto století*, s. 71.

¹⁶³ Viz KASTNEROVÁ, *Viatori in continens: Intelektuální kruh rodiny Sidney a střední Evropa (Andreas Dudith, Johannes Sambucus)*, s. 1-2.

¹⁶⁴ Viz SUMMERS, PEBWORTH, *Literary Circles and Cultural Communities in Renaissance England*, s. 1, 9.

Ani při volbě vybraných tematických okruhů nás nemine míšení aktérů a prolínání jednotlivých intelektuálních sítí. Intelektuálové byli obvykle členové vícera literárních kruhů, komunit a korespondenčních sítí. Často také přecházeli z jednoho okruhu do druhého a hranice mezi nimi byli, jak geograficky, tak oborově setřené. Jedním z předpokladů pro stírání zmíněných hranic byla soudobá franca lingua – latina.¹⁶⁵ Ta umožňovala jak čilou výměnu studentů a pedagogů v rámci univerzit, tak již zmíněnou mezinárodní korespondenční síť.

4.2. OSOBNÍ PŘEDPOKLADY PRO VYTVÁŘENÍ INTELEKTUÁLNÍCH VAZEB TADEÁŠE HÁJKA Z HÁJKU

Hájkova všestrannost pojímala matematiku, astronomii, chemii, botaniku, lékařství, geodézii, pivovarnictví, hermetické vědy a vyznal se i v kulturních poměrech. Zařadil se po bok deseti evropských astronomů, kteří přišli se správným označením Kassiopeje jako nové hvězdy. Záhy se zbylými devíti učenici navázal korespondenci či osobní kontakt. Jeho dům se stal nejen křižovatkou vědecké korespondence, ale i zázemím pro učence navštěvující Prahu.¹⁶⁶ Ještě v 60. – 70. letech 16. století je Hájek jako polyhistor v tuzemském kontextu ojedinělým úkazem. V následujících dekádách jej začnou v jednotlivých oborech překonávat další učenici,¹⁶⁷ které se však nezdráhá podporovat v jejich vědeckém snažení.

Není pochyb o tom, že jej v tomto směru silně ovlivnil otec Šimon, za jehož života už byl dům U hájků (či U zelených hájků) centrem pro sekávání evropských učenců. Také Tadeášova studia v Praze a několik semestrů absolvovaných na univerzitách v Boloni, Miláně a ve Vídni mu daly příležitost k vytvoření vlastní intelektuální sítě, kterou dále rozvíjel a udržoval.

Zdeněk Beneš ve studii *Čas života Tadeáše Hájka z Hájku osobnost, doba, prostředí* popisuje, že v kontextu Hájkovy doby se proměňují nejen horizonty poznání, ale i všedního života. Cestování se nově stává součástí výkonu mnoha profesí od diplomatů, politiků a vojáků po

¹⁶⁵ Srov. KASTNEROVÁ, *Evropská cesta a výpověď' dopisů – Formování Sidneyho intelektuální osobnosti*, s. 101.

¹⁶⁶ Viz HORSKÝ, *Kepler v Praze*, s. 40.

¹⁶⁷ Srov. PETRÁŇ, *Vztah Tadeáše Hájka k praxi*, s. 174.

kněží, kupce, umělce či studenty.¹⁶⁸ Představu o tom, jak důležitý byl pro České země import nových zkušeností, zvyků a kulturních podnětů, jsme si udělali již při líčení epizody, kdy česká šlechta doprovázela Maxmiliánovu rodinu do Rakouska. Sám Tadeáš Hájek taktéž patřil mezi současníky, kteří hodně cestovali. Navštívil zejména střeoevropská města, kupříkladu Míšeň, Lipsko, Ráb, Vídeň, Prešpurk, Řezno, Vratislav. Cestoval nejen s vojskem nebo za rodinou, ale i kvůli vlastnímu bádání. Navštěvoval také Sasko a při sestavování názvosloví pro *Herbář* pobýval na českém venkově.¹⁶⁹

Přestože byl dědicem Šimonova jmění, dobře se oženil a lékařství patřilo mezi nejlukrativnější povolání doby, Hájkova finanční situace nebyla vždy podle jeho představ. Císařská pokladna střeoevropských Habsburků byla ve srovnání se španělskou poloprázdná, nemluvě o nákladné vášni Rudolfa II. pro sběratelství. Hájkovi tak často nebyla vyplácena mzda 30 zlatých měsíčně za výkon povolání osobního císařského lékaře a 400 tolarů, které měl ročně obdržet z titulu protomedika Českého království.¹⁷⁰ Existují záznamy, které dokládají, že v 70. letech dokonce umně spekoval s nemovitými majetky okolo Prahy.¹⁷¹

V roce 1580 se Hájek svěřil v korespondenci svému příteli Dudithovi, že jeho postavení na dvoře slábne. Bylo mu odebráno stipendium, a tak sdílel obavy, zda dokáže nadále finančně zajistit rodinu. Dudith byl blízkým přítelem matematika a astronoma Pauluse Witticha, kterého Hájek doporučuje¹⁷² Tychonovi jako asistenta na observatoř v Uraniborgu. Jak blízká vazba mezi těmito učenici byla, dokazuje to, že se Wittich podělil o obsah Hájkovy korespondence, kterou si vyslechl v Dudithově domě, s Brahem. „Čtení Hájkových dopisů tam bylo malou slavností: bylo veřejné a dělo se v kruhu přátel, které Dudith zvláště pozval, a bylo zpravidla spojeno s večeří.“¹⁷³ Nikomu se zatím nepodařilo s určitostí objasnit, jaké události na dvoře Rudolfa II. byly příčinou zhoršení Hájkovy pozice. Josef Smolka se domnívá, že se pravděpodobně jednalo o náboženské důvody,¹⁷⁴ zda je jeho předpoklad správný rozvedeme v následující podkapitole.

¹⁶⁸ Viz BENEŠ, *Čas života Tadeáše Hájka z Hájku osobnost, doba, prostředí*, s. 11.

¹⁶⁹ Viz VETTER, *Tadeáš Hájek z Hájku*, s. 172.

¹⁷⁰ 1. července 1578 posílá Rudolfovi II. suplikaci, aby mu byl vyplacen dluh 1 400 zlatých formou darování statku v Poděbradském panství. K dlužné částce také žádá o vyplacení 210 zlatých za 10 let služby jako osobního lékaře císaře Maxmiliána II. Zprávy o tom, jak byl dluh vyrovnán se nám nedochovaly. Viz DVORSKÝ, *Tadyáš Hájek z Hájku*, s. 230-231.

¹⁷¹ Viz PETRÁŇ, *Vztah Tadeáše Hájka k praxi*, s. 174.

¹⁷² Prostřednictvím nedochovaného dopisu.

¹⁷³ SMOLKA, *K počátkům přátelství T. Brahe (1546–1601) a T. Hájka (1526–1600)*, s. 147.

¹⁷⁴ „V atmosféře silícího náboženského tlaku a narůstající rekatolizace, který měl plnou podporu panovníka, se začal „čistit“ i císařský dvůr. Tím byl Hájek doveden po jistém váhání k obtížnému rozhodnutí: opustit Prahu i

Doposud zůstávalo stranou vlastenectví, které je pro humanisty tak typické a mohlo taktéž sehrát svou roli při rozhodování, zda opustit domovinu, či nikoliv. K Hájkově případnému odchodu do zahraničí Vetter dodává: „... ač tolik cestoval, když jej v r. 1577 zval král švédský, pak stavové štyřští, král polský, r. 1581 Tycho Brahe do Dánska nebo Ondřej Dudith r. 1584 do Polska, slibující mu tam krásné místo, po delším rozmýšlení odmítl.“¹⁷⁵ Z korespondence mezi Dudithem a Hájkem vyplývá, že společně tuto záležitost řešili po několik let. Z nejasného důvodu Dudith ustupuje od původního doporučení využít Brahovy nabídky a klade svému příteli na srdce, aby pozvání nevyužil. Důvody, které Hájek uvádí, když odmítá nabídnuté místo v Dánsku, jsou pokročilý věk, neznalost tamních kulturních poměrů a jazyková bariéra.¹⁷⁶ Z dopisu Tychonovi, který mu posílá až po roce a půl od pozvání, je však zřejmé, že jistou roli sehrála i jeho vlastní hrdost.¹⁷⁷ Josef Smolka komentuje Hájkovu reakci na Tychonovo pozvání se začnou dávkou zklamání. Pozastavuje se nad přístupem k přátelské nabídce, kdy v dopise zcela absentují slova díky a Hájek se ohrazuje nemožností přijmout nabídku, neb jí bez čestného pozvání od krále shledává nedůstojnou.¹⁷⁸

Vztah Hájka a dánského hvězdáře Braheho se může na první pohled jevit jako okrajový, co se kontextu střední Evropy týká. Opak je však pravdou, je to právě Hájek, Brahe a poslední příjivší do Prahy Kepler, kteří vytvoří díky mecenátu Rudolfa II. obdobu moderního vědeckého týmu. Díky společnému výzkumu, pro nějž našli ideální podmínky v Čechách, docílili na poli astronomie nebyvalého pokroku, o který se před nimi neúspěšně snažili desítky generací evropských hvězdářů.¹⁷⁹ Hájek se ho však již nedožil.

Čechy a odejít do ciziny.“ SMOLKA, *K počátkům přátelství T. Brahe (1546–1601) a T. Hájka (1526–1600)*, s. 147.

¹⁷⁵ VETTER, *Tadeáš Hájek z Hájku*, s. 172.

¹⁷⁶ Tytéž důvody obdrží Hájek v dopise od Dudithe 21. února 1581.

¹⁷⁷ Pozvání Hájek odmítá dopisem z 1. května 1582. Viz SMOLKA, *K počátkům přátelství T. Brahe (1546–1601) a T. Hájka (1526–1600)*, s. 148.

¹⁷⁸ Viz Tamtéž, s. 148; SMOLKA, *Hájkův přítel a korespondent Andreas Dudith (1533–1589)*, s. 157.

¹⁷⁹ Srov. HORSKÝ, *Kepler v Praze*, s. 44; JANÁČEK, *Rudolf II. a jeho doba*, s. 237.

4.3. KONFESE A NÁBOŽENSKO-POLITICKÁ ORIENTACE JAKO PŘEDPOKLADY PRO VYTVÁŘENÍ HÁJKOVÝCH INTELEKTUÁLNÍCH VAZEB

Tadeáš Hájek byl činorodou osobností, jehož veřejné aktivity souvisely také s náboženskou politikou. V druhé kapitole diplomové práce jsme upozornili na provázanost dobové politiky s náboženstvím. Nyní se zaměříme na Hájkovu angažovanost na tomto poli a s ní spojené kontakty.

Jak je patrné z předešlých kapitol, Tadeáš Hájek byl zbožným člověkem. Zdá se dokonce, že samotný jeho zájem o astronomii je projevem jeho vlastního obdivu božího díla.¹⁸⁰ Josef Petráň ve své studii *Vztah Tadeáše Hájka k praxi* správně upozorňuje, že dosud nebyla věnována dostatečná pozornost Hájkově roli kolem příprav České konfese ani nebyly osvětleny jeho rozporuplné vztahy k Jednotě bratrské, na které jsme již narazili.¹⁸¹

Tadeáš Hájek je v souvislosti s Českou konfesí zmíněn ve *Vlasteneckém slovníku historickém*, který uvádí, že byl zvolen do výboru majícího na starosti její sestavení.¹⁸² Vetter uvádí k těmto událostem, že se Hájek horlivě účastnil jednání zemského sněmu. Přizván byl také, jako starší příslušník Jednoty bratrské, Jan starší ze Žerotína, který se však zdráhal přijet. Situaci na žádost sněmu vyřešil sám Hájek, který je za Žerotínem vyslán, aby jej přesvědčil.¹⁸³

Z dopisu psaného 18. března 1575 mezi Bratřími Danielem Jindřichem Švarcem ze Semanína a Karlem Krajířem z Krajku zaznívá, že tentýž a předchozí den Hájek na sněmu ostře konfrontoval příslušníky Jednoty bratrské, kteří v jedné artikuli tvrdili, že Kristus vyhladil obraz hříchu a smrti, o čemž měl Hájkovi referovat jeden z nejvlivnějších dvořanů Jan Crato z Crafftheimu, Maxmiliánův lékař a podporovatel Jednoty bratrské.¹⁸⁴ Hájek bral sestavení České konfese natolik vážně, že se později sám označoval za příslušníka konfessionismu.¹⁸⁵

Další svědectví přináší ve svém dopise diplomat ve službách saského kurfiřta Hubert Languet, který zmiňuje chystaný český sněm související s korunovaci Rudolfa II. Languet popisuje účast na přípravách České konfese Tadeáše Hájka: „... který se v této záležitosti zachoval jako muž.

¹⁸⁰ Viz VETTER, *Tadeáš Hájek z Hájku*, s. 181.

¹⁸¹ Viz PETRÁŇ, *Vztah Tadeáše Hájka k praxi*, s. 174.

¹⁸² Viz MALÝ, *Vlastenský slovník historický*, s. 151–155.

¹⁸³ Viz HREJSA, *Česká konfese, její vznik, podstata a dějiny*, s. 63, 159 a 365.

¹⁸⁴ Viz Tamtéž, s. 127.

¹⁸⁵ Viz Tamtéž, s. 365.

Bezpochyby se tak znelíbí těm, kteří jsou u dvora nejvlivnější, a možná i císaři samému. Nejen ti, kteří chtějí vládnout, se musí naučit přetvařovat, ale i ti, kteří chtějí sloužit vladařům a mít ze svého úsilí prospěch... a to je to, co jsme se ani já, ani Tadeáš dosud nenaučili...“¹⁸⁶ Hájek se v Languetových očích jeví jako muž jednající ve věcech náboženských otázek vždy v souladu se svým svědomím. O čemž se ostatně přesvědčíme i v případě jeho obhajoby Bratří.

Jednota bratrská, která byla v kontextu dobového náboženského klimatu v nezáviděníhodné roli, musela hájit své pozice na několika frontách najednou. Na kritiky z řad katolíků i utrakvistů reagovala apologetickými texty. Byť obranných spisů vznikalo vícero, zůstávaly pouze v rukopisech, neboť si Bratří nepřáli rozdmýchávat spory mezi nekatolíky.¹⁸⁷ Jedním z aktérů se v tomto pomyslném konfesním ringu stává i sám Tadeáš Hájek z Hájku, který se postaví ve sporu Jednoty bratrské proti útoku luteránského faráře Jana Hederika z Jihlavy na jejich stranu.¹⁸⁸ Hájek se je ve svých dopisech pokoušel motivovat k ráznějším reakcím: „mnoho duší za tou p[ř]íčinou vášeň mlčení zahynulo a k vám zurážini sou škodlivě... přejete-li co dobrého pravdě, nedopouštějte jí té potupy trpěti.“¹⁸⁹ Sám se iniciativně chopí sepsat spis *Examinatio capitum* a posílá jej k dispozici Janovi mladšímu ze Žerotína, kterému se svěruje se svou motivací. Uvádí, že ho vede pouze dobrý úmysl a touha po čistotě křesťanského učení.¹⁹⁰ Ve spise dále předestírá: „Já nemaje celé povědomosti o způsobích a řádích, kteréž se v církvi bratrské zachovávají, než pokadž toliko z psaní a knih a z správy některých z vašich sem seznal, tak sem hájil Bratří, jak sem nejlépe uměl a rozuměl.“¹⁹¹ Bratří jej však odmítli vydat s tím, že neodpovídá učení Jednoty a mohl by podnítit další nevoli.¹⁹²

Je překvapivé kolik současných badatelů uvádí, že se Hájek konfesně hlásil k Jednotě bratrské. Tento, z našeho pohledu, omyl můžeme zřejmě přičítat citovanému dopisu, ve kterém se kalendářní tiskaři obrací na Jiřího Bořitu z Martinic, označujícího Hájka za příslušníka bratrské konfese. Z jeho vlastních slov však jasně vyplývá, že mu nejsou známé zvyklosti této církve. Aby byl schopen sepsat zmíněný apologetický spis, musel se uchýlit ke studiu knih a korespondence.

¹⁸⁶ Hubert Languet Sidneymu, 13. 3. 1575. KUIN, *The Correspondence of Sir Philip Sidney. Volume I, II*, s. 411.

¹⁸⁷ Viz HALAMA, MAREK, *Smrt a pohřby bratrské šlechty v polovině 16. století*, s. 135.

¹⁸⁸ Viz VLČEK, *Dějiny české literatury*, s. 451.

¹⁸⁹ AUF XIV, f. 571a. Citováno podle ZEMEK, *Jednota bratrská v zápase s jihlavským farářem Janem Hederikem*, s. 24.

¹⁹⁰ Viz VETTER, *Tadeáš Hájek z Hájku*, s. 180.

¹⁹¹ HREJSA, *Česká konfesse, její vznik, podstata a dějiny*, s. 368.

¹⁹² Viz ZEMEK, *Jednota bratrská v zápase s jihlavským farářem Janem Hederikem*, s. 25.

Zástupci Jednoty bratrské ve vzájemných debatách o tom, jak reagovat na výpady Hederika, líčí Hájka jako někoho, kdo se jal Bratřím radit zvnějšku. „Mnohých pak na to očekávání bylo domácích i cizích, přátel i nepřátel, co Bratři dělají budou a jakou dadí odpověď. Někteří (Crato) domlouvali se, že nad pravdou zrazujeme, protivensství se bojíme. Nabízeli se nejedni, že chtějí dávat odpověď i Helvetští, i J. Lasicius. D. Tad. Hájek s kýms druhým napsavše bez vědomí bratrského odpověď, ... Bratřím pak ani Pražákův ani tohoto psání tak vydávati se nevidělo neb k psáním Jednoty nepodobná byla, ...“¹⁹³ Vetter potvrzuje mou domněnku explicitní zmínkou, že Hájek hájil Jednotu bratrskou, aniž by byl jejich vyznání.¹⁹⁴ Že byl Hájek kališník, potvrzuje jak Quido Vetter, který už v roce 1925 píše: „Tadeáš Hájek byl věrným stoupencem Husovým a strany pod obojí. K jiným věrám byl snášenlivý, jak i z jeho poměru k Bratřím patrné.“¹⁹⁵ Tak předmluva ke spisu *Dialexis* předního historika astronomie Zdeňka Horského, kde je zmíněno, že se Hájkova rodina hlásí k utrakvistům.¹⁹⁶ Stejně tvrzení uvádí i Václav Flajšhans v *Písemnictví české slovem i obrazem od nejdávnějších dob až po naše časy* z roku 1901.¹⁹⁷ Ferdinand Hrejsa ve své knize z roku 1912 *Česká konfesse* tuto informaci ještě více specifikuje, když Hájka označí jako rozhodného přívržence novoutrakvistů.¹⁹⁸

Ještě v 50. letech sehraje Tadeáš Hájek z Hájku významnou roli při misi Kašpara z Nydbrucku, který byl tajným radou Maxmiliána II. spravujícím jeho knihovnu. Následující odstavce shrnují komentáře k dopisům Matouše Kollína a jeho přátel adresovaných Kašparovi z Nydbrucku, které vydal Ferdinand Menčík. Kontakty, které získává v tomto období, budou klíčové pro další tematické okruhy diplomové práce.

Nydbruck vstupuje do tuzemských událostí v roli badatele, který se rozhodne zmapovat knihovny a vzácné spisy na území Českého království. Jeho největším osobním zájmem je dostat se k textům, které by mu pomohly sepsat církevní dějiny. Z tohoto důvodu se obrací na pražské učence, kteří by mu v jeho snažení mohli být nápomocní. Nydbruck si byl plně vědom, že co se náboženského ruchu týká, zaujímá České království jedno z předních míst a čile se zajímal o odlišnosti utrakvistické praxe od té katolické.¹⁹⁹

¹⁹³ AUF XIV, f. 567–573. Citováno podle ZEMEK, *Jednota bratrská v zápase s jihlavským farářem Janem Hederikem*, s. 24.

¹⁹⁴ Viz VETTER, *Tadeáš Hájek z Hájku*, s. 180.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 181.

¹⁹⁶ Viz HÁJEK Z HÁJKU, HORSKÝ (eds.) *Dialexis*, s. 4.

¹⁹⁷ Viz FLAJŠHANS, *Písemnictví české slovem i obrazem od nejdávnějších dob až po naše časy*, s. 319.

¹⁹⁸ Viz HREJSA, *Česká konfesse, její vznik, podstata a dějiny*, s. 63.

¹⁹⁹ Viz COLLINUS, MENČÍK, *Dopisy M. Matouše Kollína z Chotěřiny a jeho přátel ke Kašparu z Nydbrucka, tajnému radovi krále Maxmiliána II.*, s. 5.

Roku 1553 přijíždí do Prahy, kde se osobně seznámí s nejdůležitější spojkou pro svůj plán, s Matoušem Kollínem z Chotěřiny. Ten je zprvu k Nydbruckovi nedůvěřivý, a tak je do Prahy vyslán Hubert Languet, který přijíždí s dopisem od jejich společného přítele Filipa Melanchtona s cílem získat od místních podporu pro Nydbruckovo snažení. Languet se obrací na Hájka působícího v té době jako profesor matematiky v Karolinu. Nydbruck chtěl totiž získat přístup k vzácným spisům, které vlastnil po svém otci.²⁰⁰ Hájkův otec byl sběratelem starých náboženských textů a jeho rozsáhlá knižní sbírka měla značné renomé.²⁰¹

Nydbruck měl v úmyslu zřídit v Praze svého druhu vědecký ústav. Obrátil se proto na již zmíněného Kollína, aby mu doporučil studenty, kteří by pro tyto potřeby byli schopni shánět a opisovat české a latinské spisy. Kollín pro svou pracovní vytíženost úkol delegoval na Hájka, který se jej rád zhostil.²⁰² Kollínovi se mezitím podařilo získat pro Nydbrucka seznam knih v majetku Šebestiána Hasištejnského z Lobkovic, o které velice stál.²⁰³ Hasištejn však byl toho času vězněn Ferdinandem I. na svém hradě, a tak Kollín Nydbruckovi doporučil, aby využil svého politického postavení a požádal krále Maxmiliána II. o milost výměnou za možnost získat spisy, o které usiloval.²⁰⁴

Stojí za povšimnutí, že větší část českého husitského písemnictví zůstala díky misi Kašpara z Nydbrucku, do které se zapojil i Hájek, zachována ve Vídni, neboť zápůjčky knih z Karolina a dalších českých utrakvistických knihoven se po náhlé smrti Nydbrucka nikdy do Čech nevrátily.²⁰⁵

Události, které zachycuje korespondence mezi Kollínem, Nydbruckem, Languetem a Hájkem, propojuje politické postavení aktérů s náboženským motivem. Zaměříme-li se na vzájemné vztahy, narazíme na několik společných jmenovatelů. Kollín s Hájkem působí v témže čase na Karolinu. Languet a Nydbruck, oba francouzského původu, jsou shodně v diplomatických službách. Dva roky po své návštěvě Prahy Nydbruck zastupuje Maxmiliána II. při vyjednávání

²⁰⁰ COLLINUS, MENČÍK, *Dopisy M. Matouše Kollína z Chotěřiny a jeho přátel ke Kašparu z Nydbrucka, tajnému radovi krále Maxmiliána II.*, s. 5-6.

²⁰¹ Část ze zmíněných náboženských spisů byla Šimonovi odkázána roku 1537 Janem Knězem, který tehdy i jedenáctiletému Tadeášovi odkázal, kromě šesti svazků *Hugo super totam bibliam*, čtvrtinu své knihovny. Některé své spisy Tadeáš Hájek z Hájku zapůjčil luteránskému teologovi Flacciovi Illyrickovi a tak se Nydbruck pokoušel zjistit, které to byly, aby měl komplexní představu o jeho sbírce.

²⁰² Hájek byl na univerzitě do značné míry vytížen, a tak sice mohl dohlížet na studenty, ale sám se z časových důvodů nebyl schopen zhostit překladů spisů z českého jazyka do latiny. Viz COLLINUS, MENČÍK, *Dopisy M. Matouše Kollína z Chotěřiny a jeho přátel ke Kašparu z Nydbrucka, tajnému radovi krále Maxmiliána II.*, s. 7.

²⁰³ Knihovna na Hasištejně byla mezi humanisty vyhlášena.

²⁰⁴ Viz COLLINUS, MENČÍK, *Dopisy M. Matouše Kollína z Chotěřiny a jeho přátel ke Kašparu z Nydbrucka, tajnému radovi krále Maxmiliána II.*, s. 7.

²⁰⁵ Viz HLAVÁČEK, *Husův traktát De ecclesia a jeho dochování v 15. a 16. století. Z osudů rukopisů Husových děl*, s. 225.

náboženského míru v Augsburgu. Můžeme se pouze domýšlet, jaký měl Nydbruck vliv na Hájka, když i on sám se stal jedním z přímých aktérů, kteří dohlíželi na sepsání České konfese, která byla inspirována Augsburským vyznáním. Vztah mezi sebou měli zřejmě vřelý, neboť v roce 1554 pobýval Hájek u Nydbrucka ve Vídni.²⁰⁶

Podářilo se nám potvrdit hypotézu, že se Hájek konfesně nehlásil k Jednotě bratrské, byl pouze jejím sympatizantem. Nad očekávání se nám podařilo najít zdroje, které tvrdí, že byl novoutrakvista, což jej sblíží více se zbylými aktéry, kteří se hlásí k luteránskému vyznání. Kollín se taktéž oficiálně hlásil k novoutrakvistům, ale bez pochyb patřil mezi stoupence luteránství.²⁰⁷ V tomto kontextu stojí za zmínku, že všechny spojuje kontakt s Filipem Melanchtonem, který by mohl mít svou roli i na propojení Hájka prostřednictvím Langueta se Sidneym. Kollín se seznamuje s Melanchtonem během svého působení ve Wittenbergu. Nydbruck se setkává s Melanchtonem taktéž jako student tamní univerzity a posléze také v roli diplomata během politických vyjednávání. I Languet měl k Melanchtonovi blízko, a to do té míry, že jej doprovázel na cestách. Zda se znal Hájek osobně s Melanchtonem se nám nepodařilo potvrdit, nicméně to, že byli v kontaktu, dokládá korespondence mezi těmito učenici. Je zřejmé, že všichni zúčastnění měli společný zájem na náboženském smíru a sjednocení nekatolíků.

Smolka označil za důvod zmíněného zhoršení Hájkovy pozice na císařském dvoře, která vedla k úvahám o odchodu do zahraničí, náboženské konflikty i jeho kontakty s protestanty (včetně Melanchtona). Ze všech výše uvedených souvislostí vyplývá, že jeho předpoklad byl správný. Datace prvních dopisů, ve kterých se Hájek svěřuje se svými existenčními problémy Dudithovi, spadá do období po sepsání České konfese a vydání apologetického spisu hájícího Jednotu bratrskou, která mu dle Languetových slov musela přivodit újmu.

²⁰⁶ Viz VETTER, *Tadeáš Hájek z Hájku*, s. 172.

²⁰⁷ Viz VLČEK, *Dějiny české literatury*, s. 387.

4.4. HÁJKŮV VZTAH K LITERATUŘE A INTELEKTUÁLNÍ KONTAKTY Z LITERÁRNÍCH KRUHŮ

V této podkapitole se zaměříme na skupinu Hájkových literárních kontaktů. Část z nich je zformovaná pod mecenátem Jana Hodějovského z Hodějova.²⁰⁸ Jedná se o ústřední osobnost latinského humanismu v Čechách, která obdobně jako Hesištejn proměňuje svou knihovnu na řepickém zámku v místo setkávání učenců, spisovatelů a básníků. Hodějovského postavení, majetek a styky i náboženský konservatismus²⁰⁹ mu umožňují kolem sebe soustředit literární okruh čítající víc než padesát členů. Jeho osoba propojuje univerzitní intelektuální kruhy s dvorským prostředím i městským stavem.²¹⁰

Z původní skupiny intelektuálů, které pojil podobný náhled na náboženskou politiku, zmíníme v kontextu literárně aktivních kontaktů Kašpara z Nydbrucku a Matouše Kollína. Nydbruckova role v českém intelektuálním prostředí postupně nabírala nových obrysů. Nebyl pouze diplomatem a učencem se zájmem o české konfesní klima, čile se zajímal také o tuzemský literární život a snažil se jej všemi možnými prostředky podpořit. Díky Kollínovi, který byl sám autorem básní a duchovních písní, byl Nydbruck ve spojení s lidmi, kteří se stejně jako on věnovali literární činnosti. Je velmi pravděpodobné, že se jednalo o členy literárního kruhu Jana Hodějovského. Valná většina z těchto humanistických literátů se nebyla sto věnovat plně psaní či překladatelské činnosti, protože nebyli dostatečně finančně zajištěni. Nydbruck vědom si toho, že pouhá slovní podpora nestačí, nabízel vyplacení honoráře či vydání spisů na vlastní náklady, a to i přesto, že jeho rodinný majetek nebyl v dobré kondici a plat od Maxmiliána II. nebyl pravidelný.²¹¹

Nicméně podle Josefa Hejnice, ve srovnání s literární družinou kolem Bohuslava Hesištejnského, literární kruh Hodějovského nedosahoval takových kvalit. Nejvýraznější uměleckou osobností byl v tomto okruhu latinsky píšící Matouš Kollín z Chotěřiny. Ten Hodějovskému ve veršované korespondenci zachované ve čtyřech sbírkách *Prima (sekunda...)*

²⁰⁸ „Udílel dary a odměny, zakládal stipendia, opatroval úřady a sinekury, vysílal na studijní cesty, psal povzbudivé a lichotivé listy, zjednával protekce, opatroval tituly, přídomky a úřední vyznamenání za zásluhy básnické.“ VLČEK, *Dějiny české literatury*, s. 383-384.

²⁰⁹ Hodějovský by katolického vyznání.

²¹⁰ Viz ĎURČANSKÝ, *Pražská univerzita za vlády Ferdinanda I. – Její vztah k panovníkovi a k pražským měšťům*, s. 94.

²¹¹ Viz COLLINUS, MENČÍK, *Dopisy M. Matouše Kollína z Chotěřiny a jeho přátel ke Kašparu z Nydbrucka, tajnému radovi krále Maxmiliána II.*, s. 108.

farrago sacri argumenti poëmatum ab aliquot poëticae studiosis bohemis scriptorum diversis temporibus ad D. Joannem seniore[m] Hodějovinum ab Hodějova et in Řepice, poetarum maecenatem vyčítá jeho chladný vztah k náboženským otázkám. Tvorba Hodějovského družiny byla v souladu s dobovými předsudky plná výkladů astronomických a meteorologických jevů. Až na výjimky obsahují *Farragin* milostnou lyriku, pijácké verše, lichotky, pomluvy a různé vzkazy a gratulace.²¹²

Vztah Kollína k českému jazyku nebyl nijak hluboký, což lze demonstrovat na jeho posledním díle latinské gramatiky. Češtinu zde zmiňuje okrajově, pozornost věnuje maximálně správnému prvopisu *i/y* a výslovnosti. Snad pro svou helénofilii dokonce definuje humanistický princip, ve kterém: „Čechům jazyk český, Němcům německý ovšem hned zapovídáme.“²¹³ Za zmínku však stojí Kollínem citované výňatky z díla Hájkova otce Šimona, který poctivě zpracoval *Tabuli*²¹⁴ věnovanou správnému užití přičestí, která je hodnotná pro dějiny české mluvnice.²¹⁵ Ať už za příčinu označíme hrdou povahu Tadeáše Hájka, jeho všestrannou vzdělanost, která má kořeny v otcově domě, nebo jeho četné zahraniční kontakty, které více dbaly v rámci humanistické tradice na roli národních jazyků, je zřejmé, že se v přístupu členů Hodějovského literárního kruhu k českému jazyku odlišoval.²¹⁶

Nyní víme, že Hájek měl pro své jazykové dovednosti, které dokládají jeho česky psané texty, rodinné předpoklady. V rámci humanistického étosu bylo běžné psát poezii s cílem dosáhnout pozitivního společenského dopadu.²¹⁷ Vycházela jsem tedy z předpokladu, že Hájka poutala k literárnímu okruhu Jana Hodějovského vlastní veršovaná tvorba. Tuto hypotézu se mi nepodařilo podepřít primárními zdroji, se kterými jsem pracovala. Josef Smolík ve svém shrnutí Hájkových životopisných údajů uvádí, že jej k Janu Hodějovskému poutalo silné přátelství, a dokonce mu věnoval některé ze svých básní. Odkazuje se při tom ve svých poznámkách na třetí díl *Farrago*, nicméně neznalost latiny mi neumožnila potvrdit, zda skutečně obsahuje Hájkovy verše.²¹⁸

Víme ale s určitostí, že v souladu s dobovými zvyklostmi některé Hájkovy spisy doprovázely verše jiných autorů. Zdeněk Horský v předmluvě k *Dialexis* popisuje, že původní spis doplňují

²¹² Viz HEJNIC, *K literárním a bibliofilským zájmům dvou posledních Rožmberků*, s. 224-225.

²¹³ VLČEK, *Dějiny české literatury*, s. 439.

²¹⁴ *Tabula congruitatis quarundum locutionum bohemicarum* (1549) Šimona Hájka se nedochovala.

²¹⁵ Viz JIREČEK, *Jan Hodějovský z Hodějova: jeho rod i působení a latinští básníci tovaryšstva jeho*, s. 61.

²¹⁶ Mezi Hodějovského přáteli najdeme i autory, kteří nepsali výhradně latinsky. Zmínit můžeme kromě Hájka také Sixta z Ottersdorfu.

²¹⁷ Viz KASTNEROVÁ, *Evropská cesta a výpověď' dopisů. Formování Sidneyho intelektuální osobnosti*, s. 88.

²¹⁸ Viz SMOLÍK, *Mathematikové v Čechách od založení university Pražské až do počátku tohoto století*, s. 77.

kromě korespondence také příležitostné verše.²¹⁹ Smolka dále specifikuje, že třetinu spisu tvořily rozsáhlé přílohy, mezi nimiž je báseň Pavla Fabricia.²²⁰ Taktéž ze sekundárních zdrojů víme, že polemický spis proti Hannibalu Raymundovi doprovází verše²²¹ Jana Matouše Wackera z Wackenfelsu²²² a ke svému ranému spisu *Diagrammata* zas připojuje astrologickou báseň jakéhosi Bourgoise.²²³

Abychom nevěnovali pozornost primárně kontaktům z našeho dnešního území²²⁴, upozorníme, že Tadeáš Hájek byl úzce navázán také na vřatislavský²²⁵ učenecký okruh. Ten sestával z již zmíněného Wackera, dále ze sběratele knih a zakladatele vřatislavské knihovny Tomáše von Rhedigera, básníka a právníka Jakuba Monavia a Andree Dudith, který ve Vřatislavi na sklonku svého života žil stejně jako část Hájkovy rodiny. Dudith ve svém domě ubytoval nám již známého Pauluse Witticha.²²⁶

4.4.1. HÁJKOVA VAZBA K ANGLICKÉ LITERÁRNÍ KULTUŘE

Hájková vazba na osobnosti anglické literární kultury úzce souvisí v náboženskou orientací těchto intelektuálů. Na hustotu intelektuální sítě mezi kontinentem a Anglií upozornila Martina Kastnerová ve studii *Evropská cesta a výpověď dopisů – Formování Sidneyho intelektuální osobnosti*. Podotýká v ní, že středobodem zájmu komunikace byly nábožensko-politické otázky. V tomto kontextu jsme již narazili na situace z Hájkovy biografie či kontakty, které vedly k napojení na Anglii. Pokusíme se na následujících řádcích sesumírovat dohledané

²¹⁹ Viz HÁJEK Z HÁJKU, HORSKÝ (eds.), *Dialexis*, s. 8.

²²⁰ Viz SMOLKA, *Hájkův přítel a korespondent Andreas Dudith (1533–1589)*, s. 162.

²²¹ Viz HORSKÝ, *Kepler v Praze*, s. 210.

²²² Wacker původem z Kostnice studoval ve Štrasburgu a v Ženevě. Jedná se o velmi blízkého přítele Keplera, kterého znal i Crato. Tento císařský rada pro oblast vynálezů a objevů byl svědkem upálení Giordana Bruna v Římě.

²²³ Viz VETTER, *Tadeáš Hájek z Hájku*, s. 173.

²²⁴ Mezi Hájkovy literární kontakty patří také např. básník Jiří Hadsch z Limuz, osobní tajemník Matthioliho, překladatel Herbáře do německého jazyka, přítel Kollína i Hodějovského.

²²⁵ Vřatislav v této době patřila k Českému království a byla druhým centrem humanistické vzdělanosti.

²²⁶ Viz HORSKÝ, *Kepler v Praze*, s. 209-210; SMOLKA, *Hájkův přítel a korespondent Andreas Dudith (1533–1589)*, s. 126, 147, 152.

Hájkovy anglické kontakty. Na mnoha místech bude vystupovat osobnost Andrease Dudithe, která bude pro vstup do tohoto tématu v jistém smyslu iniciační.

K tomu, aby Dudithův přátelský vztah s Hájkem dokreslil naši představu o charakteru ústřední postavy této práce, bude zapotřebí zmínit události, které předcházely jejich seznámení. V roce 1567 Dudith vystoupí ze své dosavadní role diplomata a biskupa a vstoupí do povědomí celé Evropy skandálem, který vyvolá tajnou svatbou se šlechtičnou ze suity polské královny Kateřiny. Tyto události, kvůli kterým se zřekne katolické víry, dokonce přivolaly na Dudithe papežskou klatbu, definitivně ukončují jeho slibnou církevní kariéru.²²⁷

Quido Vetter, který ještě nemohl mít k dispozici ondřejovskou korespondenci, mylně uvedl, že o přátelství požádal Dudith Hájka dopisem z 12. dubna 1573. V něm žádá, aby mu posílal informace o svém bádání, knihách a matematických přístrojích, které sbíral. V dopise taktéž stojí, že Dudith zatoužil po přátelství s Hájkem před pěti lety, kdy si přečetl jeho komentář astrologických aforismů Herma Trismegista.²²⁸ Špatnou Vetterovu dataci dokládá i Hájkova dedikace spisu *Nova Casiopeiae* z roku 1572 Dudithovi.²²⁹ Josef Smolka ve své rozsáhlé analýze ondřejovské korespondence poukazuje na fakt, že o kontextu seznámení těchto učenců víme příliš málo a předkládá hypotézu, že se tak mohlo odehrát na Maxmiliánově dvoře.²³⁰

Podle datace prvního dochovaného dopisu, který Dudith posílá Hájkovi 17. února 1572, můžeme odvodit, že obdobím, kdy Dudith zatoužil po navázání korespondence byla doba mezi vydáním Hájkových zmíněných astrologických spisů *Astrologica opuscula antiqua* roku 1564 a událostmi roku 1567. Smolka konstatuje, že navázání korespondence bylo z Hájkovy strany projevem sympatií k Dudithovým rozhodnutím, jež zapříčinila nežádoucí pozornost.²³¹

Přátelství nicméně inicioval Hájek a jejich vztah umocňovala společná touha po svobodě svědomí a náboženské toleranci.²³² Ta zároveň souvisí i s Hájkovým vztahem k Anglii, ke které ho jistě přitahovalo tamní náboženské klima.²³³ Prvním zprostředkovatelem anglických kontaktů byl pravděpodobně jejich společný přítel Hubert Languet, se kterým se Hájek znal už od 50. let. Na jaře roku 1575 se na císařském dvoře Hájek seznámil s básníkem a diplomatem

²²⁷ Viz SMOLKA, *Hájkův přítel a korespondent Andreas Dudith (1533 – 1589)*, s. 129.

²²⁸ Viz VETTER, *Tadeáš Hájek z Hájku*, s. 174.

²²⁹ Viz KUIN, *The Correspondence of Sir Philip Sidney. Volume I, II*, s. xliv.

²³⁰ Viz SMOLKA, *Hájkův přítel a korespondent Andreas Dudith (1533 – 1589)*, s. 132.

²³¹ Viz Tamtéž, s. 133.

²³² „Kdybys mě nepředěšel, ... rozhodl jsem se ti napsat a požádat tě o přátelství.“ Dopis ze 17. 2. 1572. SMOLKA, *Hájkův přítel a korespondent Andreas Dudith (1533 – 1589)*, s. 159, 161.

²³³ „... a to, na co ty, jak vidím, především hledíš, svoboda svědomí.“ Dopis z 12. ledna 1584. SMOLKA, *Hájkův přítel a korespondent Andreas Dudith (1533 – 1589)*, s. 159.

Philipem Sidneyem, který byl v doprovodu Langueta na kavalírské cestě Evropou. Oba stáli blízko císařovu lékaři Cratonovi, který byl Dudithovým zřídka zmiňovaným patronem.

Na počátku 80. let se Hájek seznámí s Henry Savilem, kterého doporučuje Dudithovi jako vědeckého konzultanta. Ten přebývá toho času u Duditha ve Vratislavi. Jeho mladší bratr Thomas, zpracuje komentáře k *Dialexis*, kterou zamýšlel Dudith v upravené verzi vydat, odpoví Hájkovi na poslední dopis po nenadálé Dudithově smrti (†1589). Tento dopis je údajně uložený v British Museum.²³⁴

Hájkův spis *Apodixis physica et mathematica* z roku 1581 obsahuje Dudithův dopis, dokládající pobyt dvou anglických učenců Roberta Sidneyho a Henryho Nevelluse u Hájka v Praze.²³⁵ V 80. letech také v Hájkově domě přebývají astronom, matematik a spiritista John Dee a jeho přítel alchymista Edward Kelly. Pobyt dokládají zápisy z Deeho deníků, které detailně popisují hermetickou výzdobu domu U hájků.²³⁶ Podle Kiesewettera byl Hájek člen bratrstva Růžového kříže, dnes známějšího pod označením rosekruciáni. V tomto hermetickém spolku figurují právě Dee, Kelly a Mikuláš Bernaud.²³⁷

Vraťme se ale k jedné z klíčových postav anglické literární kultury 16. století k Philipu Sidneymu. Lze konstatovat, že tuto prominentní osobnost alžbětínské doby umělecky formovaly zkušenosti z Evropy. Náboženské a politické události, jichž byl svědkem, se odrazily také do jeho veršů.²³⁸ Vazbu, kterou měl Hájek na Sidneyho, dokládá korespondence mezi Languetem, Sidneyem, Charlesem de l'Ecluse a Jeanem Lobbetem.

Z dopisů mezi výše jmenovanými víme, že Hájkovy děti studovaly v Anglii pod záštitou Sidneyho rodiny. Což může poukazovat na vzájemný respekt a důvěru, kterou k sobě chovali. Hájek si totiž vzdělání hluboce vážil a byl ochoten vynaložit nemalé prostředky na studium svých synů Šimona, Jana a Jiřího.²³⁹ Šimon byl stejně jako jeho bratři, zapsán na Oxfordské univerzitě jako člen Christ Church College. Poté přešel na cambridgeskou Corpus Christi, kde získává titul bakaláře.²⁴⁰ Byť jsem zaznamenala Horského poznámku směrem k studiím

²³⁴ Viz SMOLKA, *Hájkův přítel a korespondent Andreas Dudith (1533 – 1589)*, s. 140.

²³⁵ Viz Tamtéž, s. 144.

²³⁶ Bylo již zmíněno, že o alchymii se zajímal už jeho otec Šimon, který nechal výzdobu v domě zřídit. Ewald de Hoghelande, Bernard Gilles Penot a Mikuláš Barnaud se svorně zmiňují o alchymistických pokusech, která Hájek vykonával se svým synem Šimonem. Nežprostředkovával tedy alchymistům jen uplatnění u Rudolfova dvora, ale sám byl praktikem ač z dopisu Brahemu víme, že později tuto nauku opustil.

²³⁷ Viz VETTER, *Tadeáš Hájek z Hájku*, s. 175.

²³⁸ Viz KASTNEROVÁ, *Evropská cesta a výpověď dopisů. Formování Sidneyho intelektuální osobnosti*, s. 94.

²³⁹ Viz PETRÁŇ, *Vztah Tadeáše Hájka k praxi*, s. 174.

²⁴⁰ Viz SMOLKA, *Hájkův přítel a korespondent Andreas Dudith (1533 – 1589)*, s. 143.

některých českých šlechticů a movitých měšťanů v Anglii, musím souhlasit se Smolkou a upozornit, že se jedná v kontextu českých zemí o něco zcela ojedinělého.²⁴¹

4.5. HÁJKOVY KONTAKTY Z UNIVERZITNÍCH KRUHŮ

Tadeáš Hájek z Hájku se významným způsobem podílel na vytvoření mezinárodní skupiny učenců, která v Praze oscilovala mezi univerzitou a dvorským prostředím. Připomeňme, že v době Hájkova života pražská univerzita ve své funkci vědecké komunikace selhávala a evropským univerzitám nekonkurovala. Její postavení jí diskvalifikovalo od možnosti přecházení studentů a profesorů z jedné univerzity na druhou, ke které také vybízela výuka v latinském jazyce na všech univerzitách.²⁴²

Opravdu tíživý byl pro pražskou univerzitu a její profesory nedostatek financí, který snižoval její atraktivitu. Bohužel byla univerzita v této pro ni nelehké době nechána napospas a ani šlechta, nejspíš i proto, že její synové mohli studovat na jiných univerzitách, jí nepomohla. K tématu evropské výměny studentů a profesorů podotýká Zdeněk Horský, že: „místo obousměrnosti tu panovala jednosměrnost, a i když jednotlivci měli bohaté vědecké kontakty s celou Evropou, neměla je univerzita jako instituce.“²⁴³ V situaci, kdy nemohlo docházet k přecházení z jedné univerzity na druhou, přišlo Karolinum o jeden z prostředků intelektuální komunikace. „I to byl způsob komunikace vědeckých informací, základ i průvodní znak vytváření názorových skupin i vědeckých škol.“²⁴⁴

Hájek si své kontakty z univerzitních kruhů udržoval celý život navzdory tomu, že akademická půda o Tadeáše Hájka z Hájku přišla. Jak vyplývá z předešlých odstavců: „hlavní pokrok věd se nicméně odehrával mimo univerzitní půdu...“²⁴⁵ Byť se Hájkovi během jeho poměrně krátkého působení na pražské alma mater nepodařilo zvýšit kvalitu výuky, podařilo se mu zajistit v Čechách skvělé podmínky v rámci císařského a šlechtických patronátů.

²⁴¹ Viz SMOLKA, *Hájkův přítel a korespondent Andreas Dudith (1533 – 1589)*, s. 143.

²⁴² Srov. HORSKÝ, *Kepler v Praze*, s. 36.

²⁴³ Tamtéž.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 35.

²⁴⁵ Tamtéž, s. 38.

Jeden z Hájkových univerzitních žáků a obdivovatelů se rozhodl zasvětit svou profesní kariéru reformě školství. Byl jím Martin Bacháček z Nauměřic, který studoval jak v Čechách, tak na střeoevropských univerzitách v Lipsku a ve Wittenbergu. Věnoval se zejména klasickým studiím, matematice a astronomii. Navzdory tomu, že se konfesně hlásil k utrakvistům, tak, než byl povolán do školství, pracoval ve Vídni pro biskupa Antonína Bruse z Mohelnice a poté v Praze pro arcibiskupa Antonína Mohelnického.²⁴⁶ Stejně, jako Hájek byl autorem minucí, pranostik a kalendářů a zastával funkci univerzitního astronoma. Přátelil se s Johannem Keplerm, kterého se snažil dostat na pražskou univerzitu,²⁴⁷ ale s Hájkem měl ještě další společné přátele, jakými byli Tycho Brahe, Petr Kodicill z Tulechova či Jan Jessenius.

Jak moc byl Hájek svobodomyšlný, můžeme demonstrovat nejen na blízkém vztahu s Dudithem, který byl zatížen mezinárodním skandálem, ale i na jeho přátelství s Jáchymem Rhetikem. Jednalo se o jednu z nejvýraznějších astronomických osobností 16. století, původem z Rakouska. Rhetikus byl profesorem astronomie v Lipsku a Wittenbergu. Za Koperníkem, jehož byl velkým obdivovatelem a zastáncem, se dokonce na čas přesunul do Farauenburku. Svému příteli Schonerovi napsal z Norimberské univerzity: „Žezlo hvězdářské Bůh navždy udělil Koprníkovi. Hospodin seznal jej hodným, aby opravil tuto vědu, vyložil a rozšířil ji.“²⁴⁸ Koperníkovo stěžejní dílo z roku 1543 celé upravoval právě Rhetikus.

Hájek se s ním seznámil během svých studií v Lipsku. V roce 1551 byl Rhetikův akademický osud postížen obviněním z homosexuálních vztahů se studentem, což jej donutilo k okamžitému úprku. Útočiště našel na pražské univerzitě. V témže roce byl v Lipsku v jeho nepřítomnosti zahájen soudní proces, ve kterém mu hrozil dokonce trest smrti. Zatímco jeho němečtí přátelé se od něho odvrátili,²⁴⁹ někdo se ho vydal zastupovat do Lipska. Pravděpodobně se jednalo o samotného Hájka, či jeho otce. Soudní spor skončil trestem vykázání z Lipska na sto jedna let. Rhetikus nakonec strávil zbytek života v Krakově, kde se živil jako lékař. Odtud Hájek obdržel 28. října 1563 dopis, v němž jej jeho přítel žádá o publikování rozšířené *Metoposkopie*.²⁵⁰ Kvůli vlastní lékařské praxi a vleklým soudním majetkovým přím nakonec Hájek přistoupil jen na druhé vydání spisu.²⁵¹

²⁴⁶ Viz SMOLÍK, *Mathematikvé v Čechách od založení univerzity Pražské až do počátků tohoto století*, s. 210, 308.

²⁴⁷ Kepler bydlel u Bacháčka na koleji zhruba rok.

²⁴⁸ SMOLÍK, *Dějepis hvězdářství se zvláštním ohledem na hvězdáře v Čechách*, s. 296.

²⁴⁹ Mezi Rhetikovy přátele, kteří tak učinili, patřil i Melanchton.

²⁵⁰ Viz ŠOLC, *Astronomie v díle Tadeáše Hájka z Hájku*, s. 39.

²⁵¹ Viz VETTER, *Tadeáš Hájek z Hájku*, s. 175.

Jejich společná korespondence svědčí také o tom, jaký status měl Hájek v Evropě, coby znalec Koperníkových teorií, ještě před vydáním vlastních stěžejních astronomických děl. Roku 1563 měl Rhetikus přichystat pro krakovské auditorium přednášku o Koperníkově systému. Přestože byl kromě jiného autorem prvního spisu shrnujícího Koperníkovy teorie *Narratio prima*, obrátil se na Tadeáše Hájka, aby mu v této věci pomohl.²⁵²

Mezi dalšími Hájkovými středoevropskými kontakty z akademického prostředí můžeme zmínit Rakušany Juliuse Alexandrinuse, který studoval v Padově a byl vysoce postaveným císařským lékařem a již zmiňovaného profesora vídeňské univerzity Pavla Fabricia z Lauban. Fabricius, který byl Cratův přítel, byl ústřední postavou vídeňské kalendářní produkce a byl pověřen Rudolfem II., aby sestavil příručku aplikace gregoriánské kalendářní reformy. Dále se Hájek přátelil s matematikem, astronomem a botanikem Reinerem Reinecciusem, profesorem Frankfurtské univerzity a v kontextu anglické literární kultury zmíněným Charlesem l'Ecluse, který působil ve Vídni ve funkci ředitele císařských zahrad, ale také byl jmenován profesorem ve Frankfurtu nad Mohanem a do své smrti působil na univerzitě v Leidenu.²⁵³

Mezi přátele akademiky z tuzemské provenience patří Adam Zalužanský ze Zalužan, který studoval ve Wittenbergu a Helmstedtu. Poté byl povolán k profesorskému stolci do Prahy, kde se později stane rektorem. Stejně jako Hájek se zde věnoval vydávání minucí. Pražská univerzita až do 17. století disponovala pouze jednou artistickou fakultou a Zalužanský se proto zasazoval o obnovení fakulty lékařské. Připomeňme, že to byl právě on, kdo významně přispěl k vymezení botaniky jako svébytného oboru.²⁵⁴

Další z výčtu Hájkových kontaktů byl matematik, lékař a astronom Václav Zelotýn z Krásné hory, který studoval na pražské univerzitě a poté odešel taktéž do Wittenbergu. Obdobně jako další z Hájkových kontaktů, který zastával funkci univerzitního astronoma a vydavatele kalendářů, Šimon Proxenus ze Sudetu. Zelotýn se zařadil po bok Tadeáše Hájka svým popisem novy z roku 1572. Další akademik, kterého spojuje s výše uvedenými profesory studium ve Wittenbergu a vydávání kalendářů, je opakovaně zmiňovaný Petr Kodicill z Tulechova.²⁵⁵

Našli jsme pro Hájkovy univerzitní kontakty mnoho společných jmenovatelů. Převažuje zájem o matematiku, astronomii a lékařství. Studium na univerzitě ve Wittenbergu nebylo pro vybrané

²⁵² Viz HORSKÝ, *Mikuláš Koperník: profil významné osobnosti renesanční doby*, s. 38.

²⁵³ Viz VETTER, *Tadeáš Hájek z Hájku*, s. 179, 181.

²⁵⁴ Viz PALACKÝ, *O pranostikách a kalendářích českých, zvláště v 16. století*, s. 109-110.

²⁵⁵ Viz PURKYŇE, KREJČÍ a kol. *Tadeáš Hájek z Hájku (Thaddaeus Hagecius ab Hayek, též Th. Nemicus)*, s. 220-221.

akademiky ničím výjimečným. Mnozí z nich byli žáky Filipa Melanchtona, jehož učení tak muselo ovlivnit naši akademickou půdu a na ní napojený domácí novoutraktivismus. Hájek sice sám u Melanchtona nestudoval, ale jistě byl prostřednictvím svých akademických kontaktů ovlivněn jeho myšlenkami. Jako příkladní humanisté se zájmem o reformu školství se Hájek, Kollín i Bacháček pokoušeli o znovu pozvednutí univerzitní úrovně, ale ani jeden neuspěl.

Jak blízké vztahy měl Hájek s vysokými představiteli akademické obce dokazuje nakonec nejen zvací list, ale i pohřební řeč. Jejím autorem byl Martin Bacháček, se kterým trávil na sklonku života hodně času v Tychonově hvězdárně na zámku v Benátkách nad Jizerou.²⁵⁶ „H. byl vážný a ctnostný a pro veliké a vzácné dary své ode všech ctěn a milován. Věrnost k Bohu, láska k vlasti a oddanost k universitě i celé obci učené vysvitala ze všech jeho skutkův. Jeho veřejný i domácí život byl bez úhony, mravy jeho čisté, smýšlení a skutky obdivu hodné a šlechetné.“²⁵⁷ Poslední místo odpočinku našel Hájek po boku svých přátel Kollína, Zalužanského a Braheho v Betlémské kapli, která byla pohřebištěm pražských profesorů. „I po smrti tak zůstával doktor Tadeáš Hájek duchovním společníkem pražské akademické obce.“²⁵⁸

²⁵⁶ Viz SMOLÍK, *Dějepis hvězdářství se zvláštním ohledem na hvězdáře v Čechách*, s. 299.

²⁵⁷ MALÝ, *Vlastenský slovník historický*, s. 151–155.

²⁵⁸ SVATOŠ, *Tadeáš Hájek z Hájku a pražská univerzita*, s. 33.

5. ZÁVĚR

Pokusila jsem se na úvod popsat historické okolnosti, na jejichž pozadí se odehrával život Tadeáše Hájka z Hájku. Z obecného popisu renesance a humanismu vyplynulo, že Hájek patřil k výrazným reprezentantům tohoto uvažování na našem území. Zároveň byl intelektuálem soustavně hledajícím harmonické propojení oborů, které se v jeho očích vzájemně doplňují v jeden celek.

Hlavní profesí Tadeáše Hájka z Hájku byla medicína, pro jejíž potřeby přeložil Matthioliho *Herbář* do českého jazyka. Jak jsme však mohli postřehnout, v Hájkově pojetí je veškerá jeho činnost spojena s pozorováním hvězd: „neboť to, co se děje na nebi, má díky spleti sympatetických a antipatetických vztahů, kterými je protkán celý kosmos, vliv rovněž na pozemské dění. To vysvětluje, proč Hájek věnuje svůj zájem jak astrologii, tak astronomii, bez jejíž znalosti není možné vytvořit správné astrologické předpovědi. Astronomické, ale i astrologické výpočty zase vyžadují dobrou znalost matematiky. Z jeho raných děl do tohoto obrazu světa dobře zapadá i *Metoposkopie*, která se rovněž opírá o řadu astrologických souvislostí.“²⁵⁹ Slovy Vojtěcha Hladkého se podařilo stručně vystihnout propojení disciplín, kterým Hájek věnoval většinu své badatelské pozornosti.

Hájek však byl komplexní osobností, která se jako každá jiná myšlenkově vyvíjela. Z Hájkových spisů jsme vyvodili, že jeho vztah k astrologii se v průběhu let měnil, až postupně dozrál ke značně kritickému postoji. Nikdy se však nevymanil z vlivu hermetických věd úplně. Josef Smolík, který vyzdvihl Hájkovu odvahu vymezit se vůči dobovému paradigmatu a jasně artikulovat své postoje, trefně podotkl, že přes jadrnost jeho slov byl také učencem pokorným.²⁶⁰ Hájek vyhledával a udržoval kontakty s učeneckou elitou Evropy, aby mohl korigovat a srovnávat svá poznání a pozorování. Pokusili jsme se na příkladu jeho dobrozdání ke gregoriánské kalendářní reformě poukázat na jeho badatelský odstup, který měl nadkonfesijní charakter. Přestože trendem v soudobém náboženském klimatu byl multikonfesionalismus, ne každý s ním souzněl. Náboženským otázkám jsme věnovali značnou pozornost, neboť prostupují všemi společenskými vazbami a zájem o ně jeví i jeho přátelé a korespondenti ze zahraničí.

²⁵⁹ HLADKÝ, *Hagecius Hermeticus Astrologické souvislosti vědeckého díla Tadeáše Hájka z Hájku*, s. 158.

²⁶⁰ Viz SMOLÍK, *Mathematikové v Čechách od založení university Pražské až do počátku tohoto století*, s. 57.

Hájkova zbožnost a touha po hledání a hájení skryté pravdy mu nedovolila zůstat stranou událostem spojeným s náboženskou politikou. Vezmeme-li v potaz, že se Hájek hlásí k nekatolickým církvím, je pochopitelné, že pro ně usiloval o možnost svobodného sebevyjádření. Obdobný postoj je společný pro blízký okruh jeho intelektuálních kontaktů. Z Dudithovy korespondence můžeme nabýt dojem, že pro Hájka nebyla určující konkrétní konfese, ale náboženská tolerance a sní spojená svoboda vyznání. Byť se hlásil k novoutrakvistům, nikoliv k Jednotě bratrské, byl ochoten riskovat obhajobou jiné konfese své dosavadní postavení u dvora. Snad proto, že legální konfesí byl vedle katolicismu pouze staroutrakvismus, podílel se Hájek na přípravách *Vyznání víry svaté křesťanské všech tří stavův království českého Tělo a Krev Krista Pána pod obojí přijímajících* (České konfese), která měla zlegalizovat jemu blízký novoutrakvismus i Jednotu bratrskou.

Zajímavým momentem dokreslujícím konkrétnější obrysy Hájkovy osobnosti byl vztah s Andreasem Dudithem a Jáchymem Rhetikem, které oba postihl skandál na celoevropské úrovni. Oba dva se střetli s dogmatismem většinové církve, a přesto měl Hájek odvahu se s nimi přátelit a zřejmě i hájit jejich činy. Kontakt Tadeáše Hájka na anglické intelektuály taktéž souvisí s náboženskou orientací, ale je i výsledkem dlouhodobých přátelských vztahů, které měl s diplomaty Dudithem a Languetem. Jak jsme predikovali v úvodu, všechny intelektuální vazby, ať už doma, nebo v zahraničí, spojuje nábožensko-politický motiv, rovněž také výrazný akcent na vzdělání.

Hájek vnesl do latinsky orientovaného českého humanismu větší důraz na národní jazyk. Díky tomu mohly jeho texty sloužit cílům, jakými bylo prohlubování vzdělanosti domácích čtenářů a podněcování národní hrdosti. Literární erudici zdědil po otci, který byl autorem české gramatické učebnice, díky čemuž neměl obavy přijít s vlastním botanickým názvoslovím. Své jazykové dovednosti projevoval nejen v překladech a vlastní literární tvorbě: „Tadeáš Hájek byl nejenom znamenitým stylistou a autorem elegantní latinou psaných textů [...], nýbrž i břitkým, nesmlouvavým odpůrcem s ostrým jazykem.“²⁶¹ O čemž jsme se také přesvědčili v textech reflektujících jeho profesní spory.

Byl také, jak velela humanistická zvyklost, vlastencem, který navzdory všem existenčním problémům a lákavým nabídkám k životu v zahraničí zůstal v Praze. Ta se jeho přičiněním stala vyhledávaným útočištěm vědeckých osobností poslední třetiny 16. století.

²⁶¹ ŘÍHOVÁ, *Kniha metoposkopií Tadeáše Hájka z Hájku*, s. 111.

Dobovým zvyklostem se nijak nevymyká jeho studijní cesta do Vídně, Boloně, Milána a Lipska, ani mnohé další absolvované cesty. Stejně tak je příkladnou v rámci humanitní literární kultury i jeho korespondence a aktivní zapojování se do čilé intelektuální výměny. Ta obnášela v jeho podání také zprostředkování pracovních míst pro Pauluse Witticha, Johannese Keplera, Tychona Brahe a mnohé další učence, čímž se přímo i nepřímo zapojil do klíčových dobových vědeckých objevů.

Erudice a jeho vztah k akademické obci, kterou většinu svého života ovlivňoval zvnějšku, hrála taktéž významnou roli mezi jeho kontakty. Jedním z dokladů jeho dlouhodobé vazby na pražskou univerzitu je doporučení, aby kontrola astronomické správnosti kalendářní literatury byla svěřena právě jejím zástupcům. Jakou hodnotu pro něj mělo vzdělání, je patrné z toho, že sám využil recipročního principu dobové intelektuální sítě ve prospěch svých synů, které posílá studovat do Anglie. Záštitu Sidneyho rodiny, která je poskytnuta jeho synům během studií na oxfordské univerzitě, je důkazem Hájkovy pozice a respektu, který se díky intelektuální síti dostal z kontinentu až mezi členy alžbětinského dvora.

6. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ

PRIMÁRNÍ:

HAGECIUS AB HAYEK, Thaddaeus. *Aphorismorum metoposopicorum libellus unus.* Francofurti, 1684.

HÁJEK Z HÁJKU, Tadeáš. *Minucy a Pranostyka Doktora Thadeásse Hágka z Hágku, K Létu Páně: M. D. LXVIII.* Praha: Jiří Melantrich z Aventýna starší, 1567.

HÁJEK Z HÁJKU, Tadeáš. (HORSKÝ, Zdeněk eds.) *Dialexis de novae et prius incognita stella inusitata magnitudinis & splendidissimi luminis apparitione, & de eiusdem stella vero loco constituendo.* Praha: Pragopress, 1967.

HÁJEK Z HÁJKU, Tadeáš. *Minucy a Pranostyka M. Thadeásse Hagka z Hagku / k Létu Páně M.D.LXI.* Praha: Jiří Melantrich z Aventýna starší, 1560.

KUIN, Roger. *The Correspondence of Sir Philip Sidney. Volume I, II.* Oxford: Oxford University Press, 2012. ISBN: 9780199645404.

MATTIOLI, Pietro Andrea, HÁJEK Z HÁJKU, Tadeáš. *Herbář, jinak Bylinář velmi užitečný.* Praha: Odeon, 1982.

RABELAIS, François. *Gargantua a Pantagruel.* Praha: Melantrich, 1953.

SIDNEY, Philip. DUNCAN-JONES, Katherine (eds.) *The Major Works including Astrophil and Stella.* New York: Oxford university press, 2008. ISBN: 978-0-19-953841-6.

SEKUNDÁRNÍ:

ADÁMEK, Karel. *Čtrnáctý věk: z dějin kulturních stykův Čech a Italie.* Praha: Nákladem Spolku pro vydávání laciných knih českých, Matice lidu XII(5), 1878.

BENEŠ, Zeněk. Čas života Tadeáše Hájka z Hájku – osobnost, doba, prostředí. In: DRÁBEK, Pavel (eds.) *Tadeáš Hájek z Hájku.* Praha: Společnost pro dějiny věd a techniky, 2000, s. 7-15. ISBN 80-238-6688-5.

COLLINUS, Matouš, MENČÍK, Ferdinand. *Dopisy M. Matouše Kollína z Chotěřiny a jeho přátel ke Kašparu z Nydbrucka, tajnému radovi krále Maxmiliána II.* Praha: Čes. akademie, 1914.

ČORNEJOVÁ, Ivana. Karolinum a Klementinum. Zápas o výchovu mládeže na počátku 17. století. In: SVOBODNÝ, Petr (eds.) *Acta Universitatis Carolinae. Historia Universitatis Carolinae Pragensis.* 2004, sv. 36-38, 1(2), 1996-1998, s. 41-48. ISSN: 0323-0562.

DRÁBEK, Pavel (eds.) *Tadeáš Hájek z Hájku.* Praha: Společnost pro dějiny věd a techniky, 2000. ISBN 80-238-6688-5.

ŘURČANSKÝ, Marek. Pražská univerzita za vlády Ferdinanda I. – Její vztah k panovníkovi a k pražským městům. In: *ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE – HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS.* Praha: Univerzita Karlova, 2018, LVIII.(2), s. 85-96. ISSN: 0323-0562.

DVORSKÝ, František. Dobré zdání Tadyáše Hájka z Hájku o opravě a zavedení nového kalendáře papežem Řehořem. In: *Časopis Musea království Českého.* Praha: Matice česká, 1902, 76(2), s. 300-306. ISSN 1210-9746.

DVORSKÝ, František. Tadyáš Hájek z Hájku. In: *Časopis Musea království Českého.* Praha: Matice česká, 1891, 65(2), s. 229-247. ISSN 1210-9746.

FLAJŠHANS, Václav. *Pisemnictví české slovem i obrazem od nejdávnějších dob až po naše časy.* Praha: Grosman a Svoboda, 1901.

HALAMA, Ota, MAREK, Jaroslav. Smrt a pohřby bratrské šlechty v polovině 16. století. In: WERNISH, Martin (eds.) *Unitas Fratrum 1457–2007 Jednota bratrská jako kulturní a duchovní fenomén.* 2009, 15(2), s. 122-175. ISSN: 1802-6818.

HEJNIC, Josef. K literárním a bibliofilským zájmům dvou posledních Rožmberků. In: *Život na dvoře a v rezidenčních městech posledních Rožmberků,* České Budějovice: Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity, 1993, 1(3), s. 223-231. ISBN:80-7040-073-0.

HEJNÝ, Petr. *Renesance = : Renaissance = Renesans = Reneszánsz.* Praha: Slovart, 2009. ISBN 978-80-7391-329-8.

HLADKÝ, Vojtěch, ŠOLC, Martin. Tadeáš Hájek z Hájku a gregoriánská reforma kalendáře, In: DRÁBEK, Pavel (eds.) *Tadeáš Hájek z Hájku.* Praha: Společnost pro dějiny věd a techniky, 2000, s. 55-60. ISBN 80-238-6688-5.

HLADKÝ, Vojtěch. Hagecius Hermeticus Astrologické souvislosti vědeckého díla Tadeáše Hájka z Hájku. In: *Dějiny věd a techniky*, 2016, 3, s. 141-161. ISSN 0300-4414.

HLAVÁČEK, Ivan. Husův traktát De ecclesia a jeho dochování v 15. a 16. století. Z osudů rukopisů Husových děl. In: SMRČKA, Jakub, VYBÍRAL, Zdeněk (eds.) *Jan Hus 1415 A 600 let poté*. Tábor: Husitské muzeum v Táboře, 2015, s. 213-233. ISBN 978-80-87516-23-2.

HORNÍČKOVÁ, Kateřina, ŠRONĚK, Michal (eds.) *Umění české reformace (1380-1620)*, Praha: Academia, 2010. ISBN:978-80-200-18793.

HORSKÝ, Zdeněk. *Kepler v Praze*. Praha: Mladá fronta, 1980. ISBN: 23-097-80.

HORSKÝ, Zdeněk. *Mikuláš Koperník: profil významné osobnosti renesanční doby*. Praha: Ústav pro kulturně výchovnou činnost, 1973.

HREJSA, Ferdinand. *Česká konfesse, její vznik, podstata a dějiny*. Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1912.

JANÁČEK, Josef. *Rudolf II. a jeho doba*. Praha; Litomyšl: Paseka, 2003. ISBN 80-7185-611-8.

JANÁČEK, Josef. *České dějiny I. Doba předbělohorská. Kniha I, díl II*. Praha: Academia, 1984.

JIREČEK, Josef. *Jan Hodějovský z Hodějova: jeho rod i působení a latinští básníci tovaryšstva jeho*. VI(12). Praha: Nákladem král. české společnosti nauk, 1884.

KASTNEROVÁ, Martina. Evropská cesta a výpověď dopisů Formování – Sidneyho intelektuální osobnosti. In: *Svět literatury*. 2017, 27(56), s. 87-104. ISSN: 2336-6729 256.

KASTNEROVÁ, Martina. Viatori in continens: Intelektuální kruh rodiny Sidney a střední Evropa (Andreas Dudith, Johannes Sambucus). In: *Ostium*. 2019, 15(4). ISSN 1336-6556.

KOŘÁN, Ivo. Kniha efemerid z bibliotéky Tadeáše Hájka z Hájku. In: *Sborník pro dějiny přírodních věd a techniky 6*. Praha: Československá akademie věd, 1961, s. 221-228. ISSN 0300-4414.

KUBIŠTA, Albert. Jednota bratrská jako terč konfesijních polemik. In: WERNISCH, Martin (eds.) *Unitas Fratrum 1457-2007 Jednota bratrská jako kulturní a duchovní fenomén*, 2009, 2 (15), s. 3-14. ISSN: 1802-6818.

LEGRAND, Gérard. *Renesance*. Praha: Paseka, 2000. ISBN 8071852929.

- MACKENNEY, Richard, KŘÍSTKOVÁ, Eva, HOŘÁK, Martin a ŽEMLA, Martin.** *Evropa šestnáctého století.* Praha: Vyšehrad, 2001. ISBN 80-7021-469-4.
- MALÝ, Jakub.** *Vlastenský slovník historický.* Praha: Rohlíček & Sievers, 1877.
- MICHÁLEK, Emanuel.** K českým spisům Tadeáše Hájka z Hájku. In: *Naše řeč*, 1976, 59(2), s. 87-89. ISSN 0027-8203.
- MOLLEROVÁ, Marie.** *Česky psané kalendáře vydané na přelomu 16. a 17. století.* Plzeň 2019. Disertační práce. Pedagogická fakulta Západočeské univerzity v Plzni, Katedra matematiky, fyziky a technické výchovy. Školitel Miroslav Randa.
- MURPHY, Hannah Saunders.** *Reforming Medicine in Sixteenth Century Nuremberg.* Berkeley 2012. Disertační práce. University of California. Školitel Thomas A Brady, Jonathan Sheehan.
- NIKLÍČEK, Ladislav.** Hájek jako lékař a protomedik království českého. In: BOUŠKA, Jiří (eds.) *Tadeáš Hájek z Hájku (1525–1600).* Praha: Univerzita Karlova, 1976, s. 19-28.
- PALACKÝ, František.** O pranostikách a kalendářích českých, zvláště v 16.století. In: *Časopis Českého muzea*, 1829, 3(1), s. 33-64. ISSN 0862-7282.
- PÁNEK, Jaroslav.** *Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551–1552.* České Budějovice: Veduta, 2003. ISBN 80-903040-8-7.
- PEŠEK, Jiří.** Pražská utrakvistická univerzita a náboženské poměry 16. století. In: SVOBODNÝ, Petr. (eds.) *Historia Universitatis Carolinae Pragensis: Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy.* Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2004, s. 31-40. ISBN 80-246-0866-9.
- PURKYNĚ, Jan Evangelista, KREJČÍ, Jan a kol.** Tadeáš Hájek z Hájku (Thaddaeus Hagecius ab Hayek, též Th. Nemicus). In: *Živa: časopis přírodnický*, 1864, 12, s. 200-220. ISSN 0044-4812.
- RYANTOVÁ, Marie, VOREL, Petr** (eds.). *Čeští králové.* Praha: Paseka, 2008. ISBN 9788071859406.
- ŘÍHOVÁ, Milada.** Kniha metoposkopií Tadeáše Hájka z Hájku. In: DRÁBEK, Pavel (eds.) *Tadeáš Hájek z Hájku.* Praha: Společnost pro dějiny věd a techniky, 2000, s. 109-114. ISBN 80-238-6688-5.
- SEIBT, Ferdinand.** *Karel V.: císař a reformace.* Praha: Ikar, 1999. ISBN 80-7202-403-5.

SLÍPKA, Jaroslav. Tadeáš Hájek z Hájku a jeho "Metoposkopie". In: DRÁBEK, Pavel (eds.) *Tadeáš Hájek z Hájku*. Praha: Společnost pro dějiny věd a techniky, 2000, s. 103-108. ISBN 80-238-6688-5.

SMOLÍK, Josef. Dějepis hvězdářství se zvláštním ohledem na hvězdáře v Čechách. In: *Živa: časopis přírodnický*, 1862, 10 (4), s. 19-308.

SMOLÍK, Josef. *Mathematikové v Čechách od založení university Pražské až do počátku tohoto století*. V Praze: J. Smolík, 1864.

SMOLKA, Josef. Hájkův přítel a korespondent Andreas Dudith (1533–1589). In: DRÁBEK, Pavel (eds.) *Tadeáš Hájek z Hájku*. Praha: Společnost pro dějiny věd a techniky, 2000, s. 125-168. ISBN 80-238-6688-5.

SMOLKA, Josef. K počátkům přátelství T. Brahe (1546–1601) a T. Hájka (1526–1600). In: *Pokroky matematiky, fyziky a astronomie*, 2002, 2(47), s. 140-149. ISSN: 0032-2423.

SOUMAR, Jaroslav. Tadeáš Hájek z Hájku a jeho doba. In: DRÁBEK, Pavel (eds.) *Tadeáš Hájek z Hájku*. Praha: Společnost pro dějiny věd a techniky, 2000, s. 15-24. ISBN 80-238-6688-5.

Stránky Národního památkového ústavu [online]. Dostupné z: <https://www.npu.cz/cs/npu-a-pamatkova-pece/npu-jako-institute/cinnosti/hlavni-temata-sezony/20578-rok-renesancni-slechty> [cit. 3. 2. 2022].

SUCHÁNEK, Drahomír – DRŠKA, Václav. *Církevní dějiny – Novověk*. Praha: Grada, 2018. ISBN 978-80-247-3720-1.

SUMMERS, Claude J., PEBWORTH, Ted-Larry (eds.) *Literary Circles and Cultural Communities in Renaissance England*. University of Missouri Press Columbia and London 2000. ISBN 0-8262-1317-0.

SVATOŠ, Michal. Tadeáš Hájek z Hájku a pražská univerzita. In: DRÁBEK, Pavel (eds.) *Tadeáš Hájek z Hájku*. Praha: Společnost pro dějiny věd a techniky, 2000, s. 25-35. ISBN 80-238-6688-5.

ŠOLC, Martin. Astronomie v díle Tadeáše Hájka z Hájku. In: DRÁBEK, Pavel (eds.) *Tadeáš Hájek z Hájku*. Praha: Společnost pro dějiny věd a techniky, 2000, s. 35-41. ISBN 80-238-6688-5.

ŠPELDA, Daniel. Genealogie mudrců v renesančním myšlení: *Prisca sapientia*. In: *Pro-Fil: internetový časopis pro filosofii*, 2011, 12(1), s. 42-60. ISSN 1212-9097.

ŠPELDA, Daniel. *Renesanční a novověká filosofie*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2009. ISBN: 978-80-7043-822-0.

UHLÍŘOVÁ, Jana. Vzdělání – charakteristický fenomén Jednoty bratrské. In: WERNISH, Martin (eds.) *Unitas Fratrum 1457–2007 Jednota bratrská jako kulturní a duchovní fenomén*, 2009, 15 (2), s. 97-109. ISSN: 1802-6818.

URBÁNEK, Vladimír. Konfesijní identity a irénické snahy: Texty a kontexty ve sporu Bratří se Samuelem Martiniem z Dražova. In: FILIPI, Pavel (eds.) *Unitas Fratrum 1457–2007 Jednota bratrská jako kulturní a duchovní fenomén*, 2009, 15(2), s. 30–43. ISSN: 1802-6818.

VAN LOON, Hendrik Willem. *Umění: malířství, sochařství, architektura, hudba a tak zvaná menší umění*. Praha: Petr, 1939.

VAN MIERT, Dirk. What was the Republic of Letters? A brief introduction to a long history (1417-2008). In: *Briefgeschiedenis*, 2014, 204(5), s. 269-287.

VETTER, Quido. Tadeáš Hájek z Hájku. In: *Říše hvězd: Astronomický časopis*. Praha, 1925, 11-12(6), s. 169-185. ISSN 0035-5550.

VĚTVIČKA, Václav. Tadeáš Hájek z Hájku jako botanik. In: DRÁBEK, Pavel (eds.) *Tadeáš Hájek z Hájku*. Praha: Společnost pro dějiny věd a techniky, 2000, s. 95-103. ISBN 80-238-6688-5.

VLČEK, Jaroslav. *Dějiny české literatury, Druhého dílu část první: Století osmnácté*. Praha: Nákladem Jednoty českých filologův, 1898.

VOREL, Petr. Stavovský odboj roku 1547: první krize habsburské monarchie. In: *Sborník příspěvků z vědecké konference konané v Pardubicích 29.-30.9.1997*. Pardubice; Praha: Východočeské muzeum, 1999. ISBN 80-86046-34-1.

WINTER, Zikmund. *Život církevní v Čechách: Kulturně-historický obraz z xv. a xvi. století*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1859.

ZEMEK, Petr. Jednota bratrská v zápase s jihlavským farářem Janem Hederikem. In: FILIPI, Pavel (eds.) *Unitas Fratrum 1457–2007 Jednota bratrská jako kulturní a duchovní fenomén*, 2009 číslo 15(2), s. 15-29. ISSN: 1802-6818.

7. RESUMÉ

The thesis is focused on the personality of Tadeáš Hájek of Hájek in the context of the European intellectual network. His knowledge ranged from mathematics, astronomy, and medicine to botany, meteorology, and alchemy. Thanks to his varied range of knowledge and contacts gathered around Europe during his life, he held the role of organiser of scientific events in the Rudolfinian court.

The main goal is to categorise contacts through correspondence with Central European intellectuals and representatives of English literary culture. The correspondence, which brings us closer to his ideas, values, and academic ties, can be described as important examples of humanistic literary culture. Through work with primary and secondary sources, our thesis reveals the unclear relationships with Hájek's relations with the Fraternal Unity, and his role in the creation of the manifesto of the Czech Confession. The work is divided into three parts.

The first part is dedicated to the background of Tadeáš Hájek from Hájek, and provides a historical-descriptive overview of selected political and religious events from early modern Europe. Considering the scope of the work, more attention is focused on the area of Central Europe. The thesis is trying to understand the cultural context of the time in which Hájek lived, the characteristics of the Renaissance period, and humanistic thinking. For the same reason, this work is devoted to the description of the political and religious circumstances during the era of the Habsburg royal family in the 16th century.

The second part presents biographical information from Hájek's life and the chosen works. The selected writings are *Aphorismorum metoposopicorum libellus unus*. Hájek comes up with the theory of divination from facial wrinkles, interesting not only from the point of view of the history of science, but also demonstrates Hájek's early attitude towards hermetic sciences. Part of the livelihood of several scholars was the publication of calendar manuals, prognosis, and almanack. This contemporary consumer literature reflects the social atmosphere, religious tensions, belief in astrology, and encounters with astronomical and other knowledge of the time. The translation of Matthioli's *Herbarium*, is one of the most representative tracts on the contemporary book market. With this publication, Hájek enriched the Czech botanical nomenclature.

The third and pivotal part of the thesis focuses on the specific intellectual contacts of Tadeáš Hájek from Hájek. The principle of scientific communication in the 16th century is based on correspondence, the exchange of students and professors within European universities, the use of innovative printing machines, and the establishment of literary circles. Hájek used all the named methods, therefore attention is paid to both his academic career and the literary circle of Jan Hodějovský from Hodějov, of which he was a member. It is also focused on his relationship with the Czech language and finding a mediator of his unusual ties to English intellectuals and representatives of the local literary culture. The result of the work confirms that the creation of intellectual networks was based on common religious, political, and cultural values and education.